

ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ

ДЕМОКРАТІЯ:

від теорії
до практики

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Canada

Ця публікація була розроблена Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги від уряду Великої Британії. Будь-які думки, викладені у цій публікації, належать автору і не обов'язково відображають погляди USAID, уряду США, Міністерства закордонних справ Канади, уряду Канади або уряду Великої Британії.

Демократія: від теорії до практики. Посібник для студентів
Copyright © 2018 Міжнародна фундація виборчих систем.
Усі права застережено.

Заява про дозвіл: жодна частина цієї публікації не може бути відтворена в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включаючи фотокопіювання, запис або будь-який інший спосіб зберігання й пошуку інформації, без письмового дозволу Міжнародної фундації виборчих систем.

Запити на отримання дозволу повинні містити таку інформацію:

- опис матеріалу, дозвіл на копіювання якого бажають отримати;
- опис того, із якою метою буде використано копійований матеріал і в який спосіб;
- Ваші ім'я, посада, назва компанії чи організації, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та поштова адреса.

Будь ласка, надсилайте усі запити на отримання дозволу до:

International Foundation for Electoral Systems
2011 Crystal Drive, 10th Floor
Arlington, VA 22202
E-mail: editor@ifes.org
Fax: 202.350.6701

Автор: д-р Гріп Берроуз
Переклад з англійської: Галина Герасим, Ірина Бабаніна
Дизайн та ілюстрації: Олена Старанчук
Видання та друк: ТОВ «Гнозіс», 04080, м. Київ, вул. Межигірська, буд. 82-А,
ТОВ «АК-ГРУП» 01004, вул. Пушкінська, буд. 45/2 літ. «А»

ISBN: 978-966-2760-93-4

ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ

ДЕМОКРАТІЯ:

від теорії
до практики

Автор:
Д-Р ГРІП БЕРРОУЗ

ЗМІСТ

Покрокова інструкція до студентського проекту.....	7
Вступ	9
Студентський проект	11
Приклади студентських проектів	12
Кроки 1 і 2: Визначення проблеми, дослідження і окреслення проблеми	15
Визначення проблем.....	15
Рекомендації до вибору проблеми	15
Вивчення обраної проблеми	16
Поради щодо дослідження проблеми	18
Опитування та інтерв'ю у дослідженні	26
Кроки 3 – 7: Застосування тем курсу до вашої теми	36
Крок 3 – Дослідження проблеми в контексті прав людини	36
Крок 4 – Дослідження проблеми в контексті заходів органів влади	37
Крок 5 – Дослідження проблеми в контексті громадянського суспільства	38
Крок 6 – Дослідження проблеми в контексті індивідуальної громадянської участі	40
Крок 7 – Формування плану дій	43
Кроки 8 і 9: Підготовка письмової роботи і презентація проекту.....	46
Крок 10 – Рефлексія щодо Вашого досвіду.....	47
Додатки	48

the 1990s, the number of people with a mental health problem has increased in the UK, and this is expected to continue in the future (Mental Health Act 1983, 1990).

There is a growing awareness of the need to improve the lives of people with mental health problems, and to reduce the stigma associated with mental illness.

The aim of this study was to explore the experiences of people with mental health problems who have been in contact with the criminal justice system.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

The study was conducted in a prison, and the participants were people who had been in contact with the criminal justice system in the last 12 months.

ПОКРОКОВА ІНСТРУКЦІЯ ДО СТУДЕНТСЬКОГО ПРОЕКТУ

- Тиждень 1 – Крок 1** – Мозковий штурм соціальних проблем, попереднє дослідження
- Тиждень 2 – Крок 1** – Мозковий штурм соціальних проблем, попереднє дослідження
- Тиждень 3 – Крок 2** – Вибір проблеми й початок дослідження
- Тиждень 4** – Продовження дослідження проблеми
- Тиждень 5 – Крок 3** – Дослідження проблеми: Питання порушення прав людини та засоби захисту
- Тиждень 6** – Продовження дослідження проблеми
- Тиждень 7 – Крок 4** – Дослідження проблеми: Відповідальність органів влади та заходи, яких вони можуть ужити
- Тиждень 8** – Продовження дослідження проблеми
- Тиждень 9 – Крок 5** – Дослідження проблеми: Роль, яку громадянське суспільство відіграє або може відігравати у вирішенні проблеми
- Тиждень 10** – Продовження дослідження проблеми
- Тиждень 11 – Крок 6** – Дослідження проблеми з погляду індивідуальної громадянської участі
- Тиждень 12 – Крок 7** – Формування плану дій
- Тиждень 13 – Крок 7** – Формування плану дій
- Тиждень 14 – Кроки 8, 9 і 10** – Підготовка підсумкової роботи зі студентського проекту, проведення презентації, підбиття підсумків
- Тиждень 15 – Кроки 8, 9 і 10** – Підготовка підсумкової роботи зі студентського проекту, проведення презентації, підбиття підсумків

« Демократія працює, коли громадяни
заявляють на неї права » .

Білл Моєрс,

американський журналіст і колишній

прес-секретар Білого Дому, 22 січня 2007 р.

ВСТУП

Чому громадянам у демократичному суспільстві важливо «заявляти про свої права» на демократію і як вони можуть це робити? Курс, який ви вивчаєте – «Демократія: від теорії до практики» – допоможе знайти відповідь на першу частину цього питання. У процесі ознайомлення з матеріалами курсу та виконання завдань ви дізнаєтеся про умови, які необхідні для процвітання демократії та про роль громадян у підтримці здорового демократичного процесу. Демократичні системи дають громадянам дуже багато можливостей для участі й висловлювання власної думки з метою впливу на процеси. Це – не просто перевага демократії, а її необхідна умова. Коли громадяни не можуть упоратися з контролем органів влади, з'являється ризик того, що представники влади почнуть діяти тільки у своїх інтересах, інколи навіть зловживаючи правами людини. Тому очевидно, що активна громадянська участь населення – в інтересах як окремої особи, так і суспільства загалом.

Яких заходів мають уживати громадяни, щоб захистити свої права й інтереси та демократичну систему як таку? Багато вчених, які досліджують цю тему, сходяться в тому, що громадяни повинні знати і про свої права, і про те, як функціонує система. Підручник курсу та заняття в аудиторіях допоможуть вам це зрозуміти. Однак самих знань недостатньо: ефективна участь у демократичних процесах потребує й певних навичок. Про деякі з них ідеться у вступі до вашого підручника. Ми також перелічили їх тут, аби вам про них нагадати.

НАВИЧКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ГРОМАДЯНСЬКОЮ УЧАСТЮ В ДЕМОКРАТІЇ:	
1.	Критично мислити
2.	Приймати поінформовані й відповідальні рішення
3.	Аналізувати інформацію
4.	Оцінювати інформацію
5.	Обговорювати складні питання та враховувати різні погляди
6.	Усвідомлювати роль упереджень, різних поглядів і контексту, а також оцінювати надійність джерел інформації
7.	Відстежувати поточні події та проблеми
8.	Формулювати питання на основі наявної інформації
9.	Використовувати ефективні стратегії для пошуку інформації
10.	Підсумовувати інформацію в усній, писемній чи графічній формах
11.	Працювати спільно з іншими, щоб досягнути мети
12.	Проявляти лідерські якості
13.	Вирішувати проблеми
14.	Будувати ефективні і раціональні аргументи

Як громадянам розвинути ці навички? Так само, як і будь-які інші: навичок потрібно вчитися та практикувати їх. Саме процес навчання й розвитку навичок є головною метою студентського проекту. Цей посібник покликаний допомогти вам у цьому процесі. Деякі завдання в цьому матеріалі призначені для того, щоб допомогти вам покращити навички, необхідні для проведення дослідження, вирішення проблеми і вибудови ефективної аргументації. Ви також зможете навчитися краще налагоджувати контакти із членами та лідерами громад; брати на себе роль лідера й організатора; виконувати завдання, необхідні для досягнення вашої мети. Цей досвід допоможе вам краще зрозуміти роль, яку ви відіграєте як громадянин у суспільстві, а також розвинути потрібні для цього вміння.

СТУДЕНТСЬКИЙ ПРОЕКТ

Під час виконання студентського проекту ви критично розглядатимете проблему, яку виявите у своїй громаді чи суспільстві. Важливо буде детально дослідити проблему, щоб виявити її причини, дізнатися про інші проблеми, пов'язані з нею, розглянути різні погляди перед тим, як робити висновки та розробляти план дій для вирішення проблеми. Цей процес складатиметься з багатьох кроків. Вам буде необхідно розглянути кожен з тем курсу в контексті вашої проблеми: 1) чи стосується проблема питання прав людини і які варіанти вирішення необхідні; 2) відповідальність органів влади та можливі заходи, яких вони можуть ужити; 3) яку роль відіграє чи може відігравати громадянське суспільство; 4) заходи, яких можуть ужити самі громадяни.

Ось кроки, які ви здійснисте в процесі виконання проекту:

- Крок 1** Визначення того, яку соціальну проблему ви досліджуватимете, та проведення дослідження цієї проблеми.
- Крок 2** Окреслення проблеми чи проблем.
- Крок 3** Дослідження проблеми в контексті прав людини.
- Крок 4** Дослідження проблеми в контексті заходів органів влади.
- Крок 5** Дослідження проблеми в контексті громадянського суспільства.
- Крок 6** Дослідження проблеми в контексті індивідуальної громадянської участі.
- Крок 7** Формування плану дій, що охоплює одну чи більше тем курсу, як спосіб вирішення проблеми.
- Крок 8** Підготовка письмової роботи та презентації, у яких буде визначено проблему й окреслено та обґрунтовано план дій, який ви обрали.
- Крок 9** Виступ з презентацією перед аудиторією та відповіді на запитання.
- Крок 10** Підготовка письмової рефлексії щодо вашого досвіду в процесі реалізації проекту.

Кожен із цих кроків буде пояснений у цьому посібнику. На кожному з етапів проекту вам буде надана відповідна інформація та допоміжні матеріали. Перш ніж розпочати власний проект, вам можуть стати в пригоді історії про проекти, які здійснили студенти університетів у Грузії під час вивчення курсу «Демократія й громадянство».*

* Курс «Демократія: від теорії до практики» розроблений спеціально для України за прикладом курсу Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) з громадянської освіти «Демократія й громадянство», що став надзвичайно успішним у Грузії. Цей курс був представлений IFES у 2011 р. в кількох відібраних університетах Грузії, і зараз пропонується в більшості акредитованих університетах по всій країні та постійно користується популярністю та попитом серед студентів, викладачів і ректорів.

ПРИКЛАДИ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОЕКТІВ

Курс «Демократія й громадянство» був започаткований у Грузії у 2011 р. З того часу тисячі студентів грузинських університетів пройшли цей курс і втілили в життя власні проекти. Теми, які обирали для себе студенти, стосувалися вирішення суспільно важливих проблем як на місцевому рівні, так і на рівні всієї Грузії. Ось кілька тем реалізованих проектів: продаж алкоголю неповнолітнім; оплата за проїзд у громадському транспорті; покращення етикеток товарів для забезпечення безпеки споживачів; охорона довкілля; захист сексуальних меншин, жертв торгівлі людьми та проституції; покращення систем допомоги й догляду для жертв домашнього насильства, хворих дітей і самотніх літніх громадян.

Студентський проект поділений на кроки, щоб ви мали можливість розглянути кожну з тем курсу в контексті вашої проблеми, перш ніж обрати остаточний план дій. Звісно, остаточні плани дій більшості проектів містять більше, ніж одну з тем курсу. Однак наведені нижче приклади класифіковані за окремими темами курсу для того, щоб ви краще зрозуміли, як ці теми можуть бути застосовані до соціальних проблем і планів дій.

Тема I – Відповідальність органів влади та заходи, яких вони можуть ужити

ОСВІТЛЕННЯ ВУЛИЦЬ

Група студентів виявила, що відсутність вуличного освітлення в деяких районах міста є проблемою для їхньої громади. У процесі дослідження студенти з'ясували, що відсутність освітлення стала причиною багатьох нещасних випадків і створювала загрозу для безпеки пішоходів. Студенти виявили, що вирішення цього питання належить до компетенції органів місцевої влади.

Щоб переконати представників місцевої влади в необхідності забезпечити освітлення у своїй громаді, студенти ознайомили їх зі статистикою та прикладами проблем, спричинених браком ліхтарів у цій місцевості. Крім того, вони додали деталізований план, довершивши його мапою з позначками, які вказували на місця, де варто встановити ліхтарі. Щоб представники влади вжили такі належних заходів, студенти вирішили продемонструвати підтримку громадськості, зібравши підписи й подавши до органів місцевої влади петицію. Завдяки роботі студентів представники органів влади усвідомили потребу у вуличному освітленні й ужили відповідних заходів. На сьогодні ліхтарі встановлені в усіх потрібних локаціях.

Тема II – Проблеми порушення прав людини та засоби захисту

РІВНІСТЬ ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Багато студентів виявили проблеми, пов'язані з нерівним доступом до освіти для громадян Грузії. Для прикладу можна навести два проекти, що були спрямовані на покращення доступу до освітніх можливостей для сиріт та осіб із порушенням зору.

У першому випадку група студентів досліджувала проблеми доступу до освітніх можливостей, із якими стикаються діти, що мешкають у сиротинці, розташованому в регіоні Аджарія. Студенти визначали доступ до освіти як базове право людини, яке, однак, багато хто з цих дітей не міг реалізувати. У процесі співпраці з Міністерством освіти, дитячими психологами й адміністрацією сиротинців студенти з'ясували, що в освітньому процесі дітям стане в пригоді бібліотека, яку було б доцільно створити в одному із сиротинців. Щоб профінансувати створення бібліотеки, студенти організували у своєму університеті благодійний концерт. Цей захід виявився дуже успішним, тому студенти змогли придбати книжки й облаштувати бібліотеку. Крім того, багато студентів стали репетиторами на волонтерських засадах, надавши цим дітям ще одну можливість для навчання.

В іншому університеті багато студентів були стурбовані проблемою обмеженості доступу до освітніх можливостей для осіб з інвалідністю. Одна з груп виявила, що часто освітні можливості для незрячих осіб є недоступними через брак аудіокниг. Вони вирішили записати аудіокнигу з підручника курсу «Демократія й громадянство», щоб особи з порушенням зору мали рівний доступ до цієї освітньої можливості. Студенти з'ясували, що для того, аби записати більше книжок, їм буде потрібно багато ресурсів. Вони співпрацювали з адміністрацією університету, подали заявку й отримали грант від Фондації Сороса на придбання обладнання для звукозапису. Потім вони на волонтерських засадах присвятили свій час тому, щоб записати якомога більше різноманітних освітніх матеріалів, щоб ще більше незрячих людей змогли скористатися правом на освіту.

Тема III – Роль, яку громадянське суспільство відіграє або може відігравати у вирішенні проблеми

ДОНОРСТВО КРОВІ

Група студентів вирішила дослідити проблеми, пов'язані з донорством крові в Грузії. Студенти виявили, що дуже незначний відсоток громадян Грузії є донорами крові (тільки 3%) й що кількість донорської крові не відповідає медичним потребам. Студенти визначили, що основною перешкодою для донорства крові була недостатня обізнаність громадськості та/або недостовірність інформації щодо цього процесу. Вони знайшли неурядову організацію (НУО), яка вже працювала над вирішенням цієї проблеми, і почали співпрацювати з нею з метою донесення інформації до тих, хто навчається в університетах. Також студенти взяли участь у координації заходів зі здавання крові. Завдяки їхній роботі кількість студентів, які стали донорами крові, зросла.

Студенти усвідомлювали, що потреба в донорській крові в Грузії залишиться, тому частина з них створила власні НУО, аби продовжувати просвітницьку діяльність із цих питань серед громадськості й заохочувати інших ставати донорами крові. Студентська НУО також здійснює вплив на законодавчу владу з метою внесення змін до законодавства з питань донорства крові для кращого надання послуг громадськості.

Тема IV – Дії, які можуть здійснити окремі громадяни для запровадження змін

ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Останній приклад демонструє, як громадяни можуть створювати передумови для позитивних змін у своїх громадах власними діями. Окремі студенти висловлювали занепокоєння тим, що в молоді немає надійного й легкодоступного способу отримувати освітню та професійну інформацію про різноманітні можливості та програми обміну. Щоб покращити ситуацію, вони вирішили створити групу в мережі Facebook під назвою «Будь активним!». Студенти адміністрували групу, регулярно переглядаючи й оновлюючи інформацію. Також вони стали проводити регулярні опитування користувачів з метою виявлення їхніх потреб і з'ясування питань, щодо яких потрібно продовжити роботу. Завдяки цим зусиллям студенти змогли заповнити інформаційну прогалину і, судячи з позитивних відгуків, отриманих від однолітків, надали їм важливу підтримку.

Як бачите, студенти грузинських університетів активно та творчо підійшли до виявлення та вирішення проблем, із якими стикалися їхні громади та суспільство. Проаналізувавши ці проблеми в контексті кожної з тем курсу, вони змогли визначити, який план дій найдоцільніше обрати. Завдяки проведенню ґрунтовних досліджень і застосуванню знань, отриманих під час вивчення курсу, грузинські студенти роблять значний внесок у розвиток своїх університетів, міст і Грузії загалом.

КРОКИ 1 і 2: ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДОСЛІДЖЕННЯ Й ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ

У першу чергу необхідно провести мозковий штурм і скласти список того, що ви й ваші колеги вважаєте проблемами у вашій громаді, регіоні чи українському суспільстві взагалі. Ці проблеми мають бути важливими, такими, що створюють незручності для суттєвої кількості осіб і, радше за все, потребуватимуть колективної взаємодії для їхнього вирішення. Перш ніж обрати проблему, із якою ви працюватимете, необхідно зробити декілька важливих кроків. Цей розділ допоможе вам у цьому процесі. *Робочий аркуш «Мозковий штурм для визначення теми студентського проекту»* може стати вам у пригоді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИБОРУ ПРОБЛЕМИ

Не варто обирати дуже особисті проблеми, чи ті, що стосуються дуже невеликої групи людей. Також не доцільно обирати проблему, яку дуже легко вирішити за допомогою співпраці кількох людей. Прикладом такої проблеми може слугувати незгода двох мешканців багатоквартирного будинку стосовно паркувальних місць для гостей. Урегулювання такої проблеми зазвичай відбувається тоді, коли ці особи досягають згоди.

Разом із тим уявіть, що попередня проблема набула більших масштабів: конфлікти виникають між багатьма мешканцями, і, скажімо, через недостатню кількість безпечних паркувальних місць машини псують невідомі особи. Із цією проблемою кілька осіб чи група людей із-поміж членів громади можуть звернутися до місцевої влади із запитом про надання більшої кількості паркувальних місць або про охорону місцевості поліцією. Іншим можливим способом вирішення проблеми може стати формування патрулів із числа самих мешканців громади з метою здійснення нагляду за машинами. Щоб досягнути мети, ініціативній групі, яка займатиметься вирішенням проблеми, імовірно, доведеться підвищити рівень обізнаності про проблему й заручитися підтримкою інших членів громади.

Це приклад того, як окремі особи чи групи людей можуть ужити заходів, коли виявляють проблему у своїх громадах або загалом в українському суспільстві. Демократія дає громадянам можливість реалізовувати власні права, щоб покращити свій рівень життя та рівень життя інших. Це означає, що громадянство й громадянська участь у демократіях повинні бути активними, а не пасивними.

На етапі мозкового штурму, коли ви тільки створюєте список проблем, важливо не оцінювати їх. На цьому етапі ви просто перелічуєте можливі проблеми, які ви й ваші колеги можете розглядати як потенційні теми ваших проектів. Якщо ви перейматиметеся тільки створенням списку, то будете більш відкритими до проблем, яких, можливо, не зауважили б, якби мали попередні уявлення про те, яким буде ваш проект. Спершу виявити проблеми може бути складно. У цьому випадку спробуйте поспілкуватися зі своїми друзями, родиною й іншими громадянами України, запитавши їх, які проблеми, на їхню думку, є актуальними для їхньої громади чи всієї країни. Також можете спробувати послухати випуски новин або почитати статті в газетах. Новини мають висвітлювати багато актуальних проблем. Також для визначення проблем у пригоді може стати підручник цього курсу. Прогляньте теми в подальших розділах – і, можливо, знайдете проблему, яка вас зацікавить.

У процесі розгляду проблем важливо дізнаватися про них якомога більше інформації. Ставте запитання й слухайте детальну інформацію стосовно проблемного питання. Зокрема, спробуйте з'ясувати, які проблеми є в членів громади, які пов'язані й із вами. Ця інформація може допомогти вам і вашим колегам обрати тему свого проекту.

Після того, як ви створили список потенційних тем, необхідно буде обрати проблему, з якою ви працюватимете. Перед тим, як обирати, уважно перегляньте все, що знаєте про проблеми й вислухайте думки інших із кожного питання. Коли теми обрані, потрібно створити робочі групи із тими, хто обрав таку ж тему.

ВИВЧЕННЯ ОБРАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Нарешті настав час дізнатися більше про обрану тему, щоб визначити, у чому саме полягає проблема. Цього можна досягнути лише шляхом вивчення цієї проблеми. На цьому етапі проекту спробуйте дізнатися про неї якомога більше. Для цього вам доведеться звертатися до різних інформаційних джерел і досліджувати проблему під різними оглядами. Також не варто робити поспішних висновків щодо визначення самої проблеми. Іноді ми настільки переконані в тому, що точно знаємо, у чому полягає проблема, що навіть не розглядаємо можливості іншого її трактування. Нижче наведений приклад, який допоможе це проілюструвати.

Приклад неправильно визначеної проблеми

Група студентів, які мешкали в місті на північному сході США, вирішила, що працюватиме над проблемою підліткової злочинності. Усі студенти знали або чули про осіб, які мали проблеми із законом. Коли студенти дослідили проблему глибше, то виявили, що більшість злочинів підлітки в США скоювали в період між третьою й шостою годинами пополудні. На додачу в інтерв'ю неповнолітні правопорушники стверджували, що потрапляли в халепу тоді, коли нудилися й шукали собі якоїсь розваги. Узявши цю інформацію до уваги, група студентів дійшла висновку, що проблема полягала в недостатній кількості позакласних програм під наглядом дорослих. Виходячи зі свого розуміння суті проблеми, студенти запропонували зібрати кошти на створення позашкільних програм і звернутися до місцевих шкіл та влади, щоб ті надали для цього гроші та приміщення.

Студенти намагалися зрозуміти проблеми, пов'язані з підлітковою злочинністю, й окреслити проблему, яку вони могли б вирішити самостійно. Та коли вони зустрілися з представниками влади, щоб запропонувати їм свій план дій, то виявили, що такі позашкільні програми вже є. То що ж їм варто було зробити у такій ситуації? Невже їхня робота та добрі наміри були марними? Де ж вони помилилися? Помилка полягала в тому, що студенти хибно визначили суть проблеми, бо в процесі дослідження поспішили з висновками.

На щастя, вони мали намір продовжувати роботу над цим питанням і готові були вивчати його детальніше, щоб правильно зрозуміти проблему. Студенти вирішили провести опитування, щоб дізнатися, скільки підлітків знають про позашкільні програми. Якщо хтось знав про такі програми, у них запитували, чому вони їх не відвідують. Отримані таким чином дані продемонстрували, що більшість підлітків узагалі не знали про позашкільні програми. А серед тих, хто знав про них, але не відвідував їх, більшість пояснювала це тим, що не мали можливостей дістатися до місця їх проведення. Таким чином, студенти виявили дві проблеми, які необхідно було вирішити. По-перше, недостатня обізнаність про позашкільні програми. По-друге, відсутність транспортування до місць проведення програм. Завдяки новій інформації студенти змогли попрацювати з адміністраціями шкіл і місцевою владою для більш ефективного поширення інформації про програми й створення дешевих автобусних маршрутів до місць проведення занять.

Цей приклад демонструє важливість якомога глибшого вивчення обраного проблемного питання, перш ніж намагатися визначити, у чому насправді полягає проблема. Важливо також залишатися гнучкими й усвідомлювати, що в процесі досконалого вивчення вашої теми, можливо, доведеться повторно визначити проблему.

ПОРАДИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Частиною дослідження проблеми є отримання максимально повної картини. Це означає збір інформації з різних джерел і розгляд проблеми під різними оглядами. Деякі джерела можуть бути письмовими й офіційними, скажімо, законодавство чи інші урядові документи. Серед інших джерел можуть бути наукові праці, написані експертами; новини, які висвітлили журналісти; інформація від НУО чи статті, які публікують окремі особи. Цей список може розширитися в ході проведення вами дослідження. Часто у вас з'являтимуться нові ідеї стосовно того, звідки можна черпати інформацію. Для початку буде корисно скласти список якомога більшої кількості джерел, до яких ви та інші учасники вашої групи зможете звернутися для отримання різноаспектної інформації про проблему. Коли ви складете такий список, то зможете розподілити дослідження між учасниками вашої групи.

Запити на публічну інформацію

Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», кожен громадянин України має право надіслати інформаційний запит до органів влади, на який вони повинні відповісти не пізніше п'яти робочих днів з моменту його отримання (або двадцяти днів, якщо запит стосується великого обсягу інформації).

Що таке публічна інформація? Це інформація, якою володіє установа органу влади і яка повинна бути оприлюднена на запит. Наприклад, це може бути інформація про те, скільки коштів виділила влада на будівництво чи на публічну подію/концерт. Усі громадяни України мають право на отримання публічної інформації, якщо така інформація не вважається комерційною таємницею, персональною інформацією або державною таємницею. Для запиту на публічну інформацію, треба надіслати листа, указавши в його «шапці» назву органу влади, до якого ви звертаєтесь (той, який володіє інформацією), ваше ім'я й контактну інформацію. Коли ви це зробили, напишіть своє запитання, підпишіть листа й укажіть у кінці листа дату. Інформаційні запити безкоштовні.

Якщо орган влади відмовляється надавати інформацію, він зобов'язаний повідомити про це громадян; відмова повинна містити обґрунтування та порядок складання скарги про відмову.

Дослідження з використанням друкованих джерел

У процесі дослідження дуже важливо критично оцінювати всі ресурси, які ви вивчатимете, щоб визначити, наскільки вони можуть бути корисними. Загалом, усі матеріали доцільно аналізувати за такими аспектами:

- релевантність;
- авторство;
- достовірність;
- упередженість;
- актуальність.

Релевантність

Релевантність джерел – найперше, із чим треба визначитися. Зараз людям доступно більше інформації, ніж коли-небудь раніше. Простий пошук в Інтернеті може запропонувати вам тисячі посилань. Як же особі залишатися сфокусованою на важливій для дослідження інформації й не відволікатися на непотрібні чи неточні матеріали? Один зі способів вирішення цієї проблеми – чи то в процесі пошуку в Інтернеті, чи під час пошуку даних у базі бібліотеки – якомога точніше вказувати ключові слова у пошуку. Звузьте коло свого пошуку, додавши слова, які стосуються безпосередньо вашої проблеми.

До прикладу, у випадку, про який ішлося вище, студенти почали пошук із «підліткової злочинності» й отримали цілу гору результатів. Їм знадобилися б тижні або навіть місяці для того, щоб із цим розібратися. Більш точна термінологія чи фрази на зразок «причини підліткової злочинності серед молоді в містах США» зменшить коло посилань і дасть змогу отримати результати, які краще відповідатимуть вашому запиту.

Після того, як ви звузили коло пошуків, є ймовірність того, що не надто корисні джерела все ж траплятимуться. Прогляньте матеріали, зважаючи на кілька важливих питань, наприклад: «Як тут визначена проблема?»; «Чи визначення проблеми підходить до моєї теми?»; «Чи є тут якась нова інформація, якої я ще не маю?»; «Чи допомагає мені джерело зрозуміти проблему краще?». Якщо відповідь на більшість із цих запитань ствердна – цілком імовірно, що це джерело відповідає темі вашого дослідження.

Авторство

Вашим наступним кроком має бути ідентифікація автора джерела. Якщо ваше джерело – новини чи наукові статті, то це не завдасть вам клопоту. Коли ви дізналися ім'я автора, важливо з'ясувати рівень його компетентності в цій темі. Якщо це наукова стаття, дізнайтеся, де автор працює, і чи має науковий ступінь у відповідній сфері. Це особливо важливо, якщо ви хочете процитувати цю особу, як експерта з вашої теми. Якщо в процесі дослідження ви використовуєте друковані медіа, дізнайтеся про редакційні стандарти вашого джерела. Пошукайте інформацію про це медіа в Інтернеті, щоб дізнатися думку інших про його надійність. Важливо дізнатися, як оцінюють ваше джерело інші журналісти чи організації, які представляють журналістів. У професійному медіа-

середовищі до різних публікацій ставляться по-різному. Якщо ви знайшли релевантну й цікаву інформацію у виданні, яке не отримало високої оцінки, то для підтвердження точності такої інформації пошукайте схожі матеріали в більш поважних новинних джерелах.

Якщо ви вирішили покладатися на інтернет-джерело, отримати інформацію про автора (авторів) може бути трохи складніше. Для початку знайдіть інформацію хоча б про організацію, яка публікує інформацію чи адмініструє веб-сайт. Якщо ім'я автора вказане, то швидкий інтернет-пошук про цю особу допоможе дізнатися, які ще статті він або вона написали, до яких організацій належить, що про нього чи про неї думають інші. Якщо ви знайшли дані тільки про організацію, важливо також знайти таку ж інформацію про організацію, яку ви б шукали про автора. Ця інформація допоможе з'ясувати чи є ця особа (організація) експертом із питання, яке вас цікавить, на чому ґрунтуються її знання, чи має вона особистий інтерес, поширюючи інформацію. Ми детальніше обговоримо це в підрозділі «Упередженість». Якщо ви не можете знайти ні імені автора, ні інформації про власника сайту, це може свідчити про ненадійність джерела.

Не обов'язково цитувати тільки експерта з вашої теми. Звичайні люди теж можуть допомогти подивитися на проблему з іншого боку, особливо якщо вона стосується їх особисто. Однак під час проведення вашого дослідження усе ж украй важливо розрізняти висновки, які базуються на наукових дослідженнях (які найчастіше представлені в науковій літературі); державних базах даних; даних поважних вітчизняних або міжнародних організацій чи медіа, на які можна покладатися, і поодинокі свідчення. Загалом, досвід однієї чи двох осіб не є систематичним і, крім того, може стосуватися дуже виняткових або незвичних випадків. Тому, якщо ви у своєму дослідженні вирішите посилатися на слова окремих осіб, спробуйте знайти додаткові джерела інформації чи інших осіб, які зможуть підтвердити, що це не поодинокий випадок.

Достовірність

Достовірність даних пов'язана з рівнем довіри до джерела. Щоб зрозуміти проблему і, врешті, побудувати аргументацію на користь свого плану дій, вам варто впевнитися в тому, що ви можете покладатися на ту інформацію, яку використовуєте. Саме тому дуже важливо довіряти джерелам. Міркування окремих осіб, особливо тих, хто не є експертами у відповідній сфері, можуть бути спотвореними або неточними. Деякі особи можуть просто мати недостовірну інформацію, тоді як інші можуть свідомо намагатися вводити в оману. Завжди перевіряйте свої джерела, щоб упевнитися в їхній надійності. Якщо інформація базується на дослідженнях, надана експертом чи опублікована поважною організацією, зазвичай їй можна довіряти. Прикладами таких організацій можуть слугувати: ООН, Amnesty International або великі інформаційні агентства, як, наприклад, CNN чи BBC. Однак ніколи не завадить перевірити, чи версії різних джерел збігаються. Чим більше джерел, які можуть підтвердити вашу інформацію, ви знайдете, тим більш упевненими можете бути в її достовірності.

Упередженість

Як уже згадувалося, важливо розуміти, чи має автор або організація особистий інтерес, поширюючи інформацію. Інформацію, навіть якщо це статистичні дані, можна використовувати для висвітлення багатьох поглядів. Розгляньмо, наприклад, випадок зі шкільним округом, який намагається розподілити кошти на фінансування. Нещодавні результати тестування демонструють, що багато учнів округу не можуть впоратися із завданнями з математики й природничих наук відповідного рівня. Поміркуймо, як різні групи можуть використовувати ці дані, щоб розподілити кошти в найзручніший для себе спосіб.

Скажімо, одна група може бути зацікавленою в тому, щоб упровадити нові стандарти для найму, покращення кваліфікації й кар'єрного просування вчителів. Ця група може використати результати тестування учнів для обґрунтування ідеї про те, що не варто продовжувати контракт з окремими вчителями, натомість кошти краще витратити на залучення й виплату зарплати вчителям із вищим рівнем кваліфікації в математиці та природничих науках. Однак інша група, до складу якої входять учителі, може по-іншому інтерпретувати дані й вимагати інших шляхів вирішення проблеми. Така група може звернутися до шкільних адміністрацій із проханням виділити кошти на позакласні програми розвитку з математики та природничих наук, апелюючи до того, що учні потребують кращої підтримки в цих царинах, а розробка нових програм покращить їхні результати на тестах. Можливо, третя група вбачає причину проблеми в шкільних навчальних планах. Вона стверджує, що результати тестування доводять, що навчальні плани застаріли й потребують перегляду, щоб наповнення уроків відповідало програмі стандартизованого тестування, яке проходять учні. Ця група пропонує витратити гроші на те, щоб найняти експертів, які перепишуть навчальні плани з математики та природничих наук. І, зрештою, є остання група, яка взагалі не хоче, щоб школа знайшла спосіб, у який можна покращити рівень успішності учнів. Ця група зацікавлена в дискредитації школи, бо хоче залучити учнів до приватної школи, і використовуватиме дані, щоб переконати батьків і громадськість, що державні школи не можуть забезпечити якісну освіту дітей. Можливо, частина батьків також підтримає таке бачення, й використає дані про результати тестування, щоб довести іншим батькам, що ті не повинні віддавати своїх дітей на навчання до державних шкіл.

Яка з вищезазначених груп має рацію? Усі вони покладаються на ті самі дані для адвокації власних цілей. І хоча дані точні, різні інтереси кожної з груп створюють упередженість, яка впливає на те, у який спосіб кожна з груп говорить про ці дані. Недостатньо просто прийняти висновки групи, тому що вона наводить дані. Потрібно також урахувувати цілі цієї групи чи особи.

Ось ще один момент, який варто взяти до уваги: чи не відбулося ніяких маніпуляцій із даними задля просування цілей групи? Припустімо, що дані тестування дослідили детальніше й виявили, що оцінки однієї конкретної підгрупи були набагато нижчими за оцінки більшості учнів. Насправді, більшість учнів склали тест із задовільними оцінками, але оцінки конкретної підгрупи були такими низькими, що загальний середній бал значно знизився. Цю підгрупу можуть представляти учні з дуже різними потребами й особливостями. Можливо, до цієї підгрупи входять учні з інвалід-

ністю, чи, можливо, діти іммігрантів, які, можливо, розмовляють вдома іншою мовою. У кожному із цих випадків дуже важливо взяти до уваги цю нову інформацію, перш ніж приймати будь-які рішення щодо того, як витратити шкільні кошти чи до якої школи віддавати дітей. Однак уся ця нова інформація не принесе користі жодній зі схарактеризованих вище груп. Навпаки, для них у процесі наведення аргументів доцільніше буде поділитися тільки середнім балом. Чи загальний середній бал неправдивий? Ні. Але це також не означає, що він допоможе зрозуміти правду про успішність учнів під час тестування.

Що цей приклад демонструє нам у стосунку до питання застосування даних? Які запитання він спонукає ставити в процесі дослідження? Важливо відстоювати критичну позицію під час проведеного дослідження. Додаткові запитання мають стати нормою. У процесі дослідження ви використовуватимете *робочий аркуш «Виявлення упередженості»*, який надасть пояснення щодо того, як виявити можливі упередження й поміркувати над тим, що робити з упередженим джерелом. Упереджене джерело не варто відкидати – його треба зрозуміти. Важливо поміркувати над користю таких джерел і пошуком альтернативних варіантів. Загалом, якщо ви з'ясували, що ваше джерело упереджене, здійсніть пошук додаткових джерел для отримання різних поглядів на проблему або для підтвердження інформації.

Актуальність

Дуже важливо знати, коли інформація була отримана й опублікована. Інформація, яка здається переконливою, але базується на дослідженні, яке провели 15 років тому, може бути не актуальною. Скажімо, статистичні дані, відповідно до яких 60 відсотків дітей не вміє читати на достатньому рівні, можуть бути дуже важливими для сприяння розширенню освітніх програм. Але якщо ці дані зібрали багато років тому, ще до початку програми, спрямованої на те, аби навчити дітей читати, вони можуть бути більше нерелевантними. Насправді, новіші дані можуть свідчити про те, що в результаті запуску програми, тепер 60 відсотків дітей читають на цілком прийнятному рівні. Отже, коли ви плануєте скористатися певним джерелом інформації, необхідно враховувати актуальність досліджень. Навзагал, завжди краще починати з найновіших даних, а вже потім заглиблюватися в давнішу історію. Наукова інформація, якій понад десять років, переважно вважається застарілою, за винятком тих випадків, коли інші джерела підтверджують актуальність цих даних.

Поради щодо відповідального споживання засобів масової інформації¹

Пропонуємо вашій увазі поради щодо того, як відповідально споживати інформацію засобів масової інформації. Наступного разу, коли ви натиснете на посилання, яке опублікував ваш друг, або прочитаєте статтю про поточну або історичну подію, задайте собі такі питання.

- Хто це зробив?

¹ / "Believe It or Not? Putting the Consumer's Questions to Work." NewseumED, <https://newseumed.org/activity/believe-it-or-not-putting-the-consumers-questions-to-work-mlbp/>

- Як це було зроблено?
- Чому це було зроблено?
- Коли це було зроблено?
- Чого не вистачає?
- Куди мені рухатися далі?

Метод IMVAIN,² наведений нижче, пропонує корисне нагадування про те, які типи джерел варто шукати, щоб зменшити ймовірність того, що ми споживаємо чи поширюємо дезінформацію.

- Кращими є **незалежні** (independent) ресурси, ніж ті, які мають особистий інтерес.
- Краще **багато** (multiple) джерел, ніж звіт, заснований на одному джерелі.
- Джерела, які **перевіряють** (verify) або надають перевірену інформацію, є кращими, ніж ті, які просто заявляють.
- **Авторитетні** (authoritative) та/або **поінформовані** (informed) джерела є кращими ніж ті, які не мають інформації або яким не вистачає авторитетності.
- Джерела, які мають **назву** (named), кращі за анонімні.

Оформлення

Насамкінець, працюючи з друкованими й інтернет-джерелами, переконайтеся, що ви правильно оформлюєте посилання на джерело. Дуже важливо, щоб ви або інші могли звернутися до джерел і перевірити достовірність аргументу чи дізнатися про нього більше. Оформлення джерел допоможе вам залишатися організованими у процесі дослідження. Особливо це важливо, коли йдеться про використання джерела, яке потім може бути складно знайти, наприклад, веб-сторінки. Є кілька способів посилання на джерела. Нижче перелічено базові, загальноприйняті рекомендації.³ Утім, корисно також дізнатися, чи у вашого викладача немає специфічних вимог.

² / Rory O'Connor "Practical Tools for Teaching News Literacy." The New York Times, 2014. <https://learning.blogs.nytimes.com/2014/10/08/guest-post-practical-tools-for-teaching-news-literacy/>

³ / Загальні рекомендації до оформлення списку джерел базуються на методах Асоціації з вивчення сучасної мови (Modern Language Association – MLA).

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:⁴

Посилання на книгу

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). *Книга*. Місто: Видавництво, Рік видавництва. Друк.
Приклад: Джеймс, Генрі. *Посли*. Роквілль: Сереніті, 2009. Друк.

Посилання на газети

Друковані

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Заголовок статті.» Назва газети [Місто] День Місяць Рік публікації: Сторінка. Друк.

Приклад: Бовман, Лі. «Законопроекти щодо охорони молюсків озера Ері.» Пітсбург Пресс 7 Бер. 1990: А4. Друк.

Газета на сайті

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Заголовок статті.» Назва газети [Місто] День Місяць Рік публікації: Сторінка (сторінки).

Назва сайту. Веб. День Місяць Рік доступу <посилання>

Приклад: Бовман, Лі. «Законопроекти щодо охорони молюсків озера Ері.» Пітсбург Пресс 7 Бер. 1990: А4. Google News. Веб. 16 Бер. 2010.

Посилання на журнали

Друковані

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Заголовок статті.» *Назва журналу* Місяць Рік публікації: Сторінка (сторінки). Друк.

Приклад: Ротбарт, Деві. «Як я надолужив час з батьком.» Менз Хелс Жов. 2008: 108-13. Друк.

Сайт журналу

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Заголовок статті.» Назва журналу День Місяць Рік публікації: *Назва сайту*. Веб. День Місяць Рік доступу. <URL>.

Приклад: Ротбарт, Деві. «Як я надолужив час з батьком.» Менз Хелс Жов. 2008. Google Books. *Web. Бер. 2010.*

4 / EasyBib, Write Smart, Imagine Easy Solutions, LLC, 2001-2012. May 27, 2013. <http://content.easybib.com/citation-guides/>

Посилання на наукові журнали

Друковані

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я), та Ім'я (друге ім'я) Прізвище «Назва статті.» *Назва Журналу* Номер журналу. Видання (Рік публікації): Сторінка (сторінки). Друк.

Приклад: Джейкобі, Вільям Г. «Громадське ставлення до урядових витрат.» *American Journal of Political Science* 38.2 (1994): 336-61. Друк.

Посилання на наукові інтернет-журнали

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Назва статті.» *Назва Журналу* Номер журналу. Видання (Рік публікації): Сторінка (сторінки). *Назва сайту*. Веб. День Місяць Рік доступу. <посилання>.

Приклад: Ашок, Савітрі. «Гендер, мова та ідентичність собакоїдів: постколоніальна критика.» *Postcolonial Text* 5.2 (2009). *Postcolonial Text*. Web. 23 Кві. 2010.

Посилання на інформацію із сайту

Статті

Структура: Прізвище, Ім'я (друге ім'я). «Назва статті.» *Назва Сайту*. Адміністратор веб-сайту, День Місяць Рік публікації. Веб. День Місяць Рік доступу. <посилання>.

Приклад: Саталкар, Бхаті. «Аквааеробіка.» *Buzzle.com*. Buzzle.com, 15 липня 2010. Web. 16 липня 2010. <www.buzzle.com>.

Дані з веб-сайту

Структура: Назва організації. Назва сайту. Адміністратор сайту, День Місяць Рік публікації. Веб. Дата Місяць Рік доступу. <посилання>.

Приклад: Бюро консульських справ, Державний Департамент США. *Travel.State.Gov*. Бюро консульських справ, Державний Департамент США, 17 лютого 2010. Веб. 4 травня 2010. <http://travel.state.gov/travel/cis_pa_tw/cis/cis_1139.html>.

ОПИТУВАННЯ ТА ІНТЕРВ'Ю В ДОСЛІДЖЕННІ

ЛЮДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕНЬ

Люди теж можуть надавати вам інформацію щодо вашої теми, тому, якщо це можливо, варто проводити з ними опитування чи інтерв'ю. Ви можете вирішити поговорити з експертом, людьми, яких проблема безпосередньо стосується, або з тими, кого вона не стосується безпосередньо, але хто мав схожий досвід чи має думку із цього приводу. Опитування та інтерв'ю з різними людьми допоможуть вам не тільки більше дізнатися про проблему, а й краще зрозуміти різні погляди на відповідну тему. А можливість розглядати ситуацію з різних позицій дасть вам змогу підготувати кращий план дій, спрямований на тих, кого ця проблема стосується.

Повернімося до прикладу з паркінгом і мешканцями багатоквартирного будинку, щоб краще зрозуміти, чому так важливо розуміти різні погляди на проблему. Поміркуйте, скільки різних поглядів може бути пов'язано з питанням паркінгу. Доречно буде скласти список усіх людей і груп, яких стосуватиметься проблема, або яких вона (або схожа проблема) турбує. У випадку з паркінгом, до списку можна включити мешканців, у яких регулярно хтось гостює; мешканців, у яких ніколи не буває гостей або вони бувають дуже рідко; тих, хто мешкає ближче до вулиці; мешканців сусідніх вулиць; дітей, які граються на сусідніх вулицях і їхніх батьків; місцеву поліцію та мера; і, зрештою, водіїв служб невідкладної допомоги, які їздять цією вулицею. Запитайте себе, якими могли б бути погляди усіх цих людей на проблему. Можливо, багато хто погодиться з тим, що проблема таки є і її слід вирішувати, але не всі зможуть знайти спільне рішення. Скажімо, декого може влаштувати наявність місць для паркування на вулиці, щоб гості змогли там зупинитися, якщо місця вільні. Хто міг би мати таку думку? Інша група може вважати таке рішення неправильним і вимагатиме виділити більше паркувальних місць біля будинку. Яка група, на вашу думку, підтримала б таку ідею? Проводячи опитування або інтерв'ю з представниками різних груп, ви можете отримати різні бачення проблеми. Іноді люди переконані, що вони розуміють, у чому полягає проблема, і знають, як її вирішити, а потім з'ясовують, що ті, кого ця проблема стосується, мають інші думки з цього приводу.

ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАНЬ

Опитування є чудовим інструментом для відносно швидкого збирання від людей великої кількості інформації. Зазвичай опитування проводять на основі опитувальника – записаного переліку питань, які ставлять великій кількості людей. Однакові питання дають змогу досліднику робити висновки про те, як люди, яких опитали, бачать ту чи ту проблему. Проводячи опитування, варто пам'ятати, що так само, як і у випадку з групами, окремі особи часто мають упередження, які залежать від того, яким чином проблема стосується їх або який життєвий досвід вони мають. Іншою проблемою може стати отримання інформації, яка б точно відображала настрої того сегменту населення, який нас цікавить. Дослідники використовують багато різних методів, щоб отримати репрезентативну вибірку.

ВИБІРКА

Не обов'язково опитувати всіх людей. Припустімо, що ви досліджуєте проблему, яка стосується літніх людей в одному з регіонів України. Зрозуміло, що майже неможливо опитати всіх літніх людей, але водночас вам потрібно буде дізнатися думки певної кількості літніх людей для відображення поглядів якомога більшої групи. Така вибірка буде меншою моделлю більшого сегменту населення, яка представлятиме інтереси й погляди цілої групи. Щоб отримати репрезентативну вибірку, варто звернути увагу на дві речі. По-перше, у кожного із членів більшої групи повинні бути однакові шанси для участі в опитуванні. По-друге, люди, які були обрані для участі в опитуванні, мають дійсно представляти більшу частину своєї групи. Ознайомтеся з прикладом нижче, щоб краще зрозуміти, про що йде мова.

Група студентів досліджує проблему, яка стосується житла для літніх людей у регіоні. Щоб більше дізнатися про цю проблему, вони вирішують надіслати опитувальник місцевому центру, який забезпечує житлом літніх людей. Інформація, яку вони отримають з опитувальника, має знадобитися для того, щоб дізнатися про погляди на проблему тих, кого вона безпосередньо стосується. А тепер уявіть собі, що декілька студентів пішли до цього центру й просто роздали опитувальники всім, кого зустріли протягом дня. Навіть якщо люди, яких вони зустріли, допомогли зібрати певну інформацію, їхній досвід і погляди не обов'язково відобразатимуть досвід і погляди усіх, хто там мешкає. А що якщо, скажімо, багато з тих, хто живе в будівлі, того дня погано почувалися й не могли встати з ліжка, а тому не змогли зустрітися зі студентами?

А може, інші мешканці, навпаки, дуже активні й покинули будівлю, щоб прогулятися, зустрітися з родиною чи друзями, а тому їх не вдалося опитати. У цьому випадку важливо розуміти, що результати опитувань представлятимуть тільки погляди тих, хто досить активний, щоб покинути свої кімнати, але водночас не настільки активний, щоб далеко відійти від свого житла, або тих, хто просто випадково опинився в тому місці того дня.

Цей приклад показує дві важливі речі, які треба знати про випадкову (рандомну) вибірку й поперечний зріз населення. По-перше, випадкова вибірка означає, що вивчаються погляди всіх представників населення (у цьому випадку — усіх людей, які мешкають у відповідній будівлі), і усі вони повинні мати рівні шанси потрапити до вибірки. Наприклад, можна роздати опитувальники всім, щоб вони мали можливість узяти участь. Інший метод, який дослідники використовують, щоб звузити коло осіб, є випадковий вибір тих, кого вони опитують. Іноді всім особам присвоюють номер, а тоді опитують, наприклад, кожну третю людину.

Однак навіть якщо в процесі розподілу опитувальників між людьми, які мешкають у будівлі, використали метод рандомізації, вибірка все одно може бути нерепрезентативною. У випадку зі студентами, дані, які вони зібрили, радше репрезентували тільки невелику групу тих, хто міг покинути свою кім-

нату і, з іншого боку, хто був присутнім, аби відповісти на питання опитувальника. А що якщо кожна третя особа, яка отримала опитувальник, виявилася особою, яка може щоденно покидати свою кімнату? У такому разі, результати опитування репрезентуватимуть тільки погляди й досвід мобільних мешканців і відрізнятимуться від поглядів і досвіду тих, хто прив'язаний до своїх кімнат.

Техніка під назвою «стратифікація» дає можливість цього уникнути. Щоб правильно розділити цільову групу, треба визначити підкатегорії. Скажімо, у наведеному прикладі групу можна поділити на три категорії: ті, хто маломобільні й залишаються в себе в кімнатах; ті, хто регулярно виходять з кімнат, але залишаються в межах території будівлі; і ті, хто регулярно покидають територію. Як саме ви визначите підкатегорії, залежить від того, що ви намагаєтеся дослідити. Якщо ви хочете дізнатися, чи вік мешканців важливий для розуміння їхніх потреб, визначте категорії за віком. Коли ви виділили категорії, можете вибрати будь-яку частину осіб у межах кожної з них для опитування. Однак майте на увазі, що метод випадкової вибірки варто застосовувати тільки в тому разі, коли загальна група надто велика, щоб опитати всіх. Скажімо, якщо ви опитуєте мешканців багатьох центрів, що надають житло, метод випадкової вибірки може полегшити організацію та збір результатів опитувань і подальшу їх інтерпретацію.

Соціальні медіа стали популярним інструментом для того, щоб швидко проводити опитування. Однак є серйозні недоліки такого методу, щоб надто сильно на нього покладатися. Наприклад, є велика ймовірність того, що опитування, яке ви вирішили провести у мережі Facebook, не буде ні випадковим, ні репрезентативним. Випадки, коли такі опитування можуть стати в пригоді, переважно стосуються адміністрування конкретної Facebook-групи, до якої входять, наприклад, члени університетського клубу. Група осіб, яку ви вивчаєте, відповідно, повинна складатися з членів цього клубу. Якщо всі члени групи отримали відповідне повідомлення й мали достатньо часу, щоб відповісти на запитання опитувальника, результати можуть бути репрезентативними в межах групи, проте репрезентативність усе ж буде залежати від того, хто відповість і як багато осіб пройдуть опитування.

Майте на увазі, що не завжди в процесі проведення опитувань у вас буде можливість зібрати дані за допомогою методу випадкової вибірки чи здійснити опитування в поперечному зрізі. Найважливіше, щоб ви усвідомлювали обмеження даних, зібраних без застосування наукових методів. Ці дані все одно можуть стати вам у пригоді, однак перед тим, як робити висновки, варто враховувати недоліки. Також, коли ви представлятимете дані для наведення аргументів або з метою переконати інших, важливо відзначити, які методи ви використовували, щоб зібрати ці дані, висновки, які ви зробили з цих даних, і можливі обмеження щодо аналізу даних.

РОЗРОБКА ОПИТУВАЛЬНИКА

Розробити хороший опитувальник не так просто, як може здаватися на перший погляд. Неправильно сформульовані питання можуть стати причиною отримання недостовірної інформації або недоречних даних. І навпаки, правильно сформульовані питання допоможуть вам отримати саме

ту інформацію, яка вам потрібна. Ось кілька порад, які варто враховувати під час розроблення опитувальника.

- Точно визначте, яка саме інформація вам потрібна. Перш ніж скласти питання, обдумайте, з якою метою ви проводите опитування. Тоді переконайтеся, що кожне питання допоможе вам отримати потрібну інформацію.
- Не ускладнюйте питань. Кожне питання повинно бути максимально чітким, щоб не виникло непорозумінь щодо того, про що йдеться.
- Уникайте питань, у яких ідеться про якісь дві речі одночасно. Ось приклад такого питання: «Як батьки й студенти сприйняли нові вимоги?». Звісно, вас може цікавити і те, й інше, але відповідь кожної з груп може відрізнятись, тому ви повинні поставити два окремі запитання.
- Короткі опитувальники загалом кращі, тому запитуйте тільки про необхідну інформацію. Спробуйте зберігати межу від шести до десяти питань, щоб ваша аудиторія не змудилася чи не розлютилася в процесі опитування й не почала ставитися до нього легковажно.
- Уникайте провокаційних або упереджених питань. Вони повинні бути сформульовані нейтрально й не демонструвати ваших поглядів на проблему. Скажімо, запитання «Чи думаєте ви, що нове обіднє меню пропонує кращий вибір здорової їжі, ніж попереднє?» уже підказує читачу відповідь: так, нове меню краще. Це може вплинути на точність відповідей. Кращим буде запитання: «Що ви думаєте про нове обіднє меню порівняно зі старим?».
- Представте свої запитання в чіткій і структурованій формі. Чітка структура спростить вашим респондентам процес надання відповідей.
- Якщо ви пропонуєте варіанти відповідей, переконайтеся, що вони досить різноманітні, щоб відобразити всі можливі погляди на проблему. Скажімо, якщо ви питаєте про те, як часто люди щось роблять, достатній спектр варіантів включатиме відповіді «завжди», «зазвичай», «іноді», «рідко» й «ніколи». Якщо варіантів буде більше, люди матимуть труднощі з тим, щоб вибрати той, який точно описує їхні погляди й звички.

ПРИКЛАДИ ПИТАНЬ ДЛЯ ВАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ось кілька прикладів питань, які може використовувати орган влади для отримання інформації щодо показників своєї ефективності. Зауважте, що тут є декілька різних типів запитань: запитання з кількома варіантами вибору; запитання, де відповіді слід проранжувати; запитання, на які треба надати розгорнуту відповідь. Проглядаючи ці приклади, зверніть увагу на те, як застосовані в них поради, наведені вище.

ПИТАННЯ З ВАРІАНТАМИ ВИБОРУ

Приклад 1: Ви є громадянином? Будь ласка, позначте правильну відповідь.

Так / Ні

Приклад 2: Скільки вам років? Будь ласка, позначте свою відповідь у відповідному рядку.

_____ А) 18-25 _____ Б) 26-35 _____ В) 36-45 _____ Г) 46-60 _____ Г) 60 або більше

Приклад 3: Скільки разів ви телефонували до нашої служби, щоб повідомити про свою проблему минулого місяця? Будь ласка, зазначте свою відповідь навпроти відповідного варіанта:

- Один раз _____
- Двічі _____
- Тричі _____
- Понад три рази _____
- Не знаю/не певен _____

ПИТАННЯ, ДЕ ВАРІАНТИ ТРЕБА ПРОРАНЖУВАТИ

Приклад 4: Будь ласка, проранжуйте фактори, на які ви звернули увагу, коли зверталися до нашої служби, від найважливішого до найменш важливого? (1 - найважливіший, 5 - найменш важливий)

Оцінка сервісу	1	2	3	4	5
Очікування на відповідь					
Очікування на лінії					
Навички обслуговування представника, який працює з клієнтами					
Знання представника, який працює з клієнтами					
Вирішення проблеми					

Приклад 5: Представник, який працює з клієнтами, мав достатні знання про проблему. Будь ласка, позначте свій вибір.

Повністю погоджуюся _____ Повністю не погоджуюся _____

Погоджуюся _____ Не можу відповісти _____

Не погоджуюся _____

ПИТАННЯ НА НАДАННЯ РОЗГОРНУТОЇ ВІДПОВІДІ

Приклад 6: Як ми могли б покращити ваш досвід спілкування з нашою службою? Будь ласка, укажіть одну чи дві пропозиції, які допомогли б нам покращити рівень обслуговування.

ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю

Інтерв'ю – це корисний спосіб отримати більше детальної інформації від респондентів. Ще вони дають людям можливість пояснити свої відповіді через додаткові запитання. Також це нагода поділитися інформацією, яка здається важливою, але якою не цікавляться в опитувальниках.

Перед тим, як розпочати інтерв'ю, важливо визначити мету чи причину його проведення. Це допоможе зрозуміти, кого опитати і як побудувати розмову. Скажімо, якщо вас цікавить фактологічна інформація, варто опитати експерта. Якщо ви хочете довідатися про погляди якоїсь групи, наприклад, літніх людей, вам треба буде обрати кількох осіб з цієї групи, які перебувають у різних умовах (деякі мешкають у пансіонатах для літніх людей, інші – із родиною, ще інші – живуть самі), щоб визначити, у яких важливих аспектах їхні відповіді схожі або відрізняються. Визначення власних цілей допоможе вирішити, скількох людей варто опитати і як структурувати запитання.

Є два базові підходи до розробки інтерв'ю: структурований і неструктурований. За структурованого підходу питання, які ви поставите своїм респондентам, треба підготувати заздалегідь. Перевагою такого підходу є те, що ви зможете сфокусуватися на тій інформації, яка вам потрібна. Іншою перевагою є можливість порівняти відповіді респондентів, щоб побачити, є у них спільний досвід чи, навпаки, у їхніх відповідях спостерігаються суттєві відмінності. Недоліком є те, що в респондентів може бути додаткова інформація, яка буде вам корисною, але ви не отримаєте її, оскільки питання відомі наперед. Іноді інтерв'юер запитує, чи є щось, що респондент хотів би додати наприкінці структурованого інтерв'ю. Це дає респонденту можливість поділитися важливою для нього інформацією, яка може бути важливою й для дослідника.

Іншим способом проведення інтерв'ю є неструктурований. За такого підходу, інтерв'юєр вступає в розмову з респондентом і ставить питання залежно від отриманих відповідей. Такий формат може стати вам у пригоді, щоб отримати від особи детальнішу інформацію, але він не дає можливості порівнювати відповіді респондентів, як при структурованому підході. Неструктуровані інтерв'ю складніше контролювати, і недосвідчені дослідники можуть закінчити таку розмову, усвідомивши, що так і не отримали відповідей на важливі питання. З огляду на це ми пропонуємо вам провести принаймні частину інтерв'ю для свого проекту в структурованому форматі.

АНАЛІЗ ДАНИХ, ОТРИМАНИХ У ПРОЦЕСІ ОПИТУВАННЯ ТА ІНТЕРВ'Ю

Дані, отримані в результаті опитування чи інтерв'ю, можуть допомогти досліднику зрозуміти багато нового про ставлення людей до проблеми, їхній досвід і розуміння теми. Однак такі висновки можна зробити тільки за умови ретельного аналізу даних. У процесі такого аналізу у вас є дві основні цілі. По-перше, визначити, чи є суттєві закономірності або розбіжності у відповідях респондентів. По-друге, дослідити, чи зберігаються такі закономірності та розбіжності у відповідних підкатегоріях. У процесі аналізу даних не обов'язково шукати стовідсоткові збіги чи схожість у відповідях респондентів. Акцентуйте увагу на основних аспектах або загальних закономірностях, що прослідковуються у відповідях.

ПОЧАТОК АНАЛІЗУ ДАНИХ

Перш ніж ви почнете шукати закономірності, важливо підрахувати й «закодувати» відповіді. Кодування – це термін, який означає організацію даних відповідно до категорій. Залежно від типу запитань, які ви ставили – на вибір відповіді чи на надання розгорнутої відповіді – вам можуть знадобитися різні методи аналізу даних.

Опитування із запитаннями з вибором варіантів відповіді легко підрахувати. Такі запитання ще називаються закритими. Закриті запитання – це ті, де респондентам вже запропонували варіанти відповідей. Наприклад: «Який із варіантів відповіді описує вашу поведінку, коли потрібно здійснити оплату за проїзд у громадському транспорті?». І варіанти відповіді: «А) Я завжди плачу за проїзд; Б) Я зазвичай плачу за проїзд; В) Іноді я плачу за проїзд; Г) Я рідко плачу за проїзд; Г) Я ніколи не плачу за проїзд.» Щоб відсортувати відповіді, просто порахуйте, скільки людей віддали перевагу кожному з варіантів. Наприклад, у підсумку ви можете виявити, що «зі 133 опитаних 64 – відповіли А, 45 – відповіли Б, 16 – відповіли В і 8 – відповіли Г».

Відповіді на питання, які передбачали надання розгорнутої відповіді, або, як їх ще називають, відкриті питання, підрахувати складніше, і тому варто узгодити категоризацію відповідей. Найкраще попередньо визначити категорії, до яких можна віднести відповіді на відкриті запитання, наприклад: А) Люди, які повністю підтримують ідею; Б) Люди, які підтримують ідею; В) Люди, у яких немає жодних оцінок ідеї; Г) Люди, які не підтримують ідею та Г') Люди, які повністю не підтримують ідею. У процесі структурування даних кожній відповіді можна присвоїти певне значення. Коли ви закінчите структурувати й кодувати дані, то зможете підрахувати, скільки яких відповідей ви отримали в той самий спосіб, за допомогою якого ви рахували відповіді на закриті запитання. Майте на увазі, що іноді відповіді не підпадають під жодну з підкатегорій. У цьому разі краще просто відкласти цю відповідь. Коли ви закінчите кодувати решту даних, поверніться до відкладених відповідей, щоб визначити, чи простежуються якісь закономірності або розбіжності в них. Можливо, ви виявите нову категорію, якої раніше не помітили. Якщо таке трапляється, це означає, що дані «розповідають історію». Важливо залишатися відкритим до сприйняття поглядів, викладених у відповідях, щоб не пропустити таку історію. З іншого боку, така відповідь може просто бути винятком, тим, що дослідники називають «винятком з правил». Це означає, що така відповідь виходить за межі загальноприйнятих і не відображає усталених поглядів або досвіду. У такому разі відповідь не вважається значущою.

Після того, як ви закодували й підрахували дані, настав час їх проаналізувати. Аналіз даних – це процес пошуку того, про що ці дані свідчать. Найпоширеніший спосіб проаналізувати дані – це перевірити, чи є якісь погляди, які особливо частотні серед респондентів, або чи простежуються певні закономірності. Беручи до уваги результати опитування, які стосуються оплати проїзду в громадському транспорті, поміркуйте над тим, що вони можуть означати.

Ураховуючи відповіді респондентів, доцільно буде припустити, що більшість опитаних відзначили готовність заплатити за проїзд у громадському транспорті. Однак яка ще цікава інформація простежується поза цим спостереженням? Детальніший аналіз свідчить про те, що більше половини респондентів принаймні час від часу не платять за проїзд. Це доволі суттєва кількість відповідей, якщо ви хочете визначити чи виникає проблема з оплатою за проїзд. Щоб краще зрозуміти, хто платить за проїзд, а хто ні, варто провести ще один тип аналізу відповідно до підкатегорій.

Припустімо, у процесі опитування ви попросили респондентів указати свій вік і стать, тож тепер можете аналізувати відповіді за підкатегоріями. Подивіться на дані нижче – які закономірності ви бачите? Чи є якась підкатегорія, яка схильна не платити за проїзд? Щоб не ускладнювати вибірку, ми розбили її на три вікові категорії. Залежно від проблеми, у вас може бути більше таких підкатегорій.

Запитання опитування: «Який з варіантів відповідей найкраще описує Ваші дії, коли потрібно здійснити оплату за проїзд у громадському транспорті?»

ЧОЛОВІКИ	ВІК 16-25	26-40	41 і БІЛЬШЕ	ЗАГАЛОМ (від загальної кількості)
А - Я завжди плачу за проїзд	4	12	17	33 (64)
Б - Я зазвичай плачу за проїзд	4	7	10	21 (45)
В - Іноді я плачу за проїзд	6	4	0	10 (16)
Г - Я рідко плачу за проїзд	7	0	0	7 (8)
Г' - Я ніколи не плачу за проїзд	0	0	0	0

ЖІНКИ	ВІК 16-25	26-40	41 і БІЛЬШЕ	ЗАГАЛОМ (від загальної кількості)
А - Я завжди плачу за проїзд	5	10	16	31 (64)
Б - Я зазвичай плачу за проїзд	4	10	10	24 (45)
В - Іноді я плачу за проїзд	3	3	0	6 (16)
Г - Я рідко плачу за проїзд	1	0	0	1(8)
Г' - Я ніколи не плачу за проїзд	0	0	0	0

На основі даних, отриманих з цієї вибірки, ви можете виявити кілька закономірностей. Ось деякі з них:

- молодь більш схильна не платити за проїзд;
- чоловіки 16-25 років найчастіше не платять за проїзд;
- особи, яким понад 40 років, найімовірніше, регулярно платять за проїзд.

Тепер у вас є більше інформації, яка допоможе зрозуміти проблему. Знаючи те, що молодь найменш схильна платити за проїзд, ви можете знайти рішення й скласти план дій.

Згадайте про випадок неправильної постановки проблеми й ситуацію, коли студентам знадобилося більше інформації щоб зрозуміти, у чому ж насправді полягає проблема, і вжити відповідних заходів. Загалом, точніша інформація допоможе вам у процесі дослідження проблеми краще зрозуміти відповідну проблему. Також така інформація допоможе скласти план дій, який, на вашу думку, найкраще підійде для вирішення проблеми.

Будьте уважні в процесі аналізу: ви не можете бути впевненими в тому, що є прямий причиново-наслідковий зв'язок між подією та змінною. Наприклад, хоча дані й свідчать про те, що молодь менш схильна платити за проїзд, не можна стверджувати, що молодість є причиною несплати і що коли люди дорослішають, вони автоматично починають купувати квитки. Щоб дізнатися більше про причини такої поведінки молоді, вам доведеться провести більше досліджень. Це веде до останньої стадії аналізу даних, яка полягає в пошуку закономірностей різних даних. Ви, імовірно, виявите, що дані, отримані в процесі іншого опитування чи інтерв'ю, можуть стати корисними для розуміння основних причин. Можливо, у своєму опитувальнику ви ставили питання про причини такої поведінки. Систематизуйте відповіді й відшукайте закономірності. Тоді визначте, чи є якісь свідчення зв'язку між відповідями на різні питання.

Наприклад, може виявитися, що найпоширенішою причиною несплати за проїзд є брак коштів. Якщо було виявлено, що саме цю причину найчастіше вказують особи з вікової групи 16–25 років, ви можете зробити висновки про те, що саме брак грошей спонукає молодь не платити за проїзд. У такому випадку, ви зможете рекомендувати запровадження пільгових цін на проїзд для студентів як варіант вирішення проблеми.

КРОКИ 3 – 7: ЗАСТОСУВАННЯ ТЕМ КУРСУ ДО ВАШОЇ ТЕМИ

КРОК 3 – Дослідження проблеми в контексті прав людини

На цьому етапі проекту ви застосуєте свої знання в галузі прав людини до свого дослідження. Для цього кроку буде використано матеріал, наведений у другому розділі підручника курсу. Також вам буде необхідно застосувати свої знання про національні та міжнародні механізми захисту прав людини.

Ви маєте проаналізувати проблему й вирішити, чи вона стосується проблеми порушення прав людини. Загальна декларація прав людини гарантує людям широке коло прав, які стосуються різних аспектів життя, зокрема й право на відпочинок та дозвілля, про яке ідеться в статті 24. Стаття 22 гарантує, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави». Таке визначення права настільки широке, що можна стверджувати, що особа має право на виявлення майже будь-якого бажання, як частини свого «вільного розвитку особи», тому важливо визначити, чи дійсно проблема належить до галузі прав людини. Другий розділ підручника допоможе вам зрозуміти, яким чином необхідно забезпечити дотримання й захист конкретних прав.

Є чимало правових механізмів та організацій, метою яких є захист прав людини. Деякі з цих правових механізмів застосовуються тільки в Україні, тоді як інші є глобальними інституціями, на зразок ООН чи Європейського суду. Якщо права особи чи групи осіб порушуються, ці суб'єкти можуть скористатися цими механізмами для свого захисту. Іноді деякі особи чи групи не можуть відстоювати свої права через брак ресурсів, вік чи психічні особливості. У таких випадках інші можуть виступати на захист прав цих осіб від їхнього імені.

Розгляньте проблему, яку ви обрали, у контексті прав людини. Для цього скористайтеся *робочим аркушем «Права людини й тема вашого дослідження»*. Для того, щоб визначити, чи є порушення прав людини та які засоби правового захисту можуть бути використані в такій ситуації, скористайтеся інформацією в підручнику. Одним зі способів визначення проблеми є аналіз того, якої шкоди завдано цій особі чи групі осіб.

Пригадуєте приклад із паркінгом для мешканців багатоквартирного будинку та їхніх гостей? Якої шкоди ситуація завдає людям? Для деяких вона може не створювати нічого, крім незручності, пов'язаної з тим, що довелося пройти пішки кілька кварталів від місця для паркінгу до будинку. Так, ці люди хотіли б мати можливість паркуватися ближче, але немає підстав стверджувати, що їхні права порушено. Однак це не означає, що особи, які опинилися в такій ситуації, не можуть спробувати покращити ситуацію. Демократичні процеси дають громадянам можливість задовольняти свої бажання й потреби. Важливо з'ясувати, чи проблема стосується прав людини, щоб визначити наскільки нагальним повинне бути її вирішення та який підхід варто обрати. Метою цього кроку є застосування отриманих вами знань для того, щоб це визначити.

КРОК 4 – Дослідження проблеми в контексті заходів органів влади

Є багато способів, за допомогою яких можна вирішити проблеми в демократичному суспільстві. Іноді краще, щоб відповідні заходи вживали органи влади. На цьому етапі реалізації проекту спробуйте подумати над проблемою, яку ви виявили, з позиції органів влади. Можливо, виявиться, що закону для врегулювання проблеми просто немає, тому необхідно насамперед донести це питання до державних службовців. В інших випадках, навпаки, може виявитися, що закони є, але вони не працюють. Тому на цьому етапі проекту необхідно вивчити наявні закони й обговорити проблему з державними службовцями.

Ви почнете цей етап проекту з прочитання третього розділу підручника. З нього, а також під час занять в аудиторії, ви дізнаєтеся, які зобов'язання має демократичний уряд перед людьми загалом, а також якими є зобов'язання українського уряду перед своїми громадянами. Знання в цих сферах будуть корисними, щоб з'ясувати, яку відповідальність мають органи влади в стосунку до теми вашого дослідження.

На цьому етапі ви повинні критично оцінити, чи мають органи влади вжити ефективніших заходів для вирішення проблеми, яку ви виявили. Щоб відповісти на це запитання, ви повинні розуміти обов'язки органів влади, а також знати права українських громадян і чинні закони. Можливо, вам доведеться переглянути окремі позиції Конституції України. Також вам може знадобитися провести додаткові дослідження стосовно обраної проблеми в галузі законодавства. Для цього ви можете ознайомитися з урядовими документами та провести інтерв'ю з посадовими особами.

Також буде необхідно змістовно відповісти на кожне з запитань, наведених нижче. Можливо, ви розглядали частину з них в аудиторії в процесі обговорень чи під час занять, але ці запитання бу-

дуть корисними в подальшому вивченні вашої теми і дадуть можливість поміркувати над роллю органів влади. *Робочий аркуш – Роль органів влади і тема вашого дослідження* стане вам у пригоді.

- Чи входить робота над проблемою, яку ви обрали, до зобов'язань органів влади в Україні?
- Детально поясніть свою відповідь, посилаючись на конкретні статті Конституції України або принципи демократії, щоб обґрунтувати свою позицію.
- Яких заходів уже було вжито органами влади для вирішення цієї проблеми? Наскільки успішними були ці заходи? Чому ви думаєте, що необхідно зробити ще щось?
- Які дії ви б запропонували вжити на цьому етапі проекту органам влади для вирішення проблеми?

КРОК 5 – Дослідження проблеми в контексті громадянського суспільства

Сильне громадянське суспільство є запорукою здорового розвитку демократичного суспільства. Коли люди працюють над спільною справою разом, вони можуть обмінюватися ресурсами для досягнення своїх цілей. Завдяки цьому, організації громадянського суспільства (ОГС) часто здатні реалізувати те, чого не можуть досягти окремі особи, працюючи самостійно. Громадянське суспільство виконує багато важливих функцій. Іноді люди формують групи, щоб лобювати в парламентах потрібні законопроекти, тоді як інші просувають захист і реалізацію законів, які вже чинні. Є ще й інші групи, які вбачають свою місію в підвищенні рівня обізнаності громадян про різні проблеми та в проведенні освітніх заходів. Деякі орієнтуються на результат і безпосередньо працюють над вирішенням проблеми. Для того, щоб задовольнити суспільні потреби, окремі великі ОГС можуть поєднувати дві й більше таких рис. Мета цього кроку полягає в тому, щоб ваша група оцінила, яку роль громадянське суспільство може відіграти або відіграє у вирішенні проблеми, яку ви досліджуєте.

Для реалізації цього кроку, вам буде необхідно визначити організації, які займаються вашою проблемою, щоб дізнатися, які заходи з питань вашого дослідження вже впроваджуються. У процесі дослідження скористайтеся інструкціями й порадами для аналізу джерел і проведення інтерв'ю, наведеними в цьому посібнику. Важливо пам'ятати, що ОГС за визначенням керуються певною метою й можуть бути упередженими, тому намагайтеся дізнатися якомога більше інформації про відповідні організації та їхні успішні проекти. Наприклад, ви можете спробувати з'ясувати, наскільки ефективно організація допомагає групі населення, на благо якої працює. Ось інші моменти, які варто взяти до уваги: чи ефективною була співпраця організації із законотворцями; чи вдавалося їй членам зібрати кошти й спрямувати їх на вирішення проблеми; чи покращили вони обізнаність населення про проблеми; чи надали вони підтримку громадам, особливо тим, які най-

більше відчули наслідки проблеми. Відповіді на ці запитання допоможуть вам зрозуміти, чи громадянське суспільство вживає належних заходів для вирішення проблеми. Якщо відповіді на ці запитання ствердні, ви можете підтримати роботу організацій, які вже функціонують. Якщо ж ні, ви можете зробити висновок про те, що громадянське суспільство мусить докладати більше зусиль. *Робочий аркуш «Громадянське суспільство й тема вашого дослідження»* допоможе вам у цьому процесі.

Після закінчення пошуку й аналізу інформації про те, які заходи вже реалізовує громадянське суспільство, варто поміркувати над тим, яким чином громадянське суспільство може сприяти вирішенню проблеми, над якою ви працюєте. Ви можете вирішити попрацювати на волонтерських засадах або стати працівником організації, яка вже є, або, можливо, заснувати власну неурядову організацію (НУО).

ЗАСНУВАННЯ ВЛАСНОЇ НУО: ПИТАННЯ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВЗЯТИ ДО УВАГИ

Якщо ви з'ясували, що робота, яку вже проводить громадянське суспільство, не є ефективною у вирішенні проблеми, ви можете подумати над тим, щоб заснувати власну НУО. Хоча це й чудова можливість колективної співпраці для покращення життя суспільства, перед тим, як створити власну НУО, варто врахувати кілька важливих моментів. Створення успішної НУО може потребувати великої кількості часу та ресурсів. Ось кілька важливих питань, які варто врахувати.

- Якими будуть цілі НУО? Це довготривалі чи короткотривалі цілі?
- Які потреби вашої цільової групи? Як НУО може визначити ці потреби чи створити платформу для їх обговорення?
- Які навички та ресурси необхідні для досягнення цілей організації?
- Чи є можливість залучення кваліфікованого персоналу? Скільки вам знадобиться працівників на повний чи неповний день? Чи оплачуватимуть роботу працівників?
- Якою буде стратегія збору коштів? Які джерела фінансування може отримати ваша НУО? Які з них локальні, а які – міжнародні? Як визначити потребу в коштах на короткотермінові та довготривалі проекти?

Рішення про заснування власної НУО має бути зваженим. Перед тим, як ви розпочнете, треба змістовно відповісти на всі зазначені вище питання. Однак навіть після цього дуже важливо пам'ятати про те, що багато суспільних проблем існують уже дуже давно й мають різноманітні та складні причини. Терпіння й наполегливість є необхідною передумовою при заснуванні НУО.

КРОК 6 – Дослідження проблеми в контексті індивідуальної громадянської участі

У демократичному суспільстві люди вільні самостійно реалізувати дії, які, на їхню думку, сприятимуть розвитку суспільства. Утілення такої можливості вважається невід'ємним складником для підтримання здорового розвитку демократичного суспільства. Немає єдиного визначення, відповідно до якого можна інтерпретувати ідею індивідуальної громадянської участі. Це радше поняття, яке окреслює дуже різноманітну поведінку. Види такої поведінки можна поділити на кілька категорій відповідно до природи дії та бажаного результату.

ТИПИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ

УЧАСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЯХ

З метою вирішення певної проблеми або відстоювання інтересів, особи можуть долучатися до різноманітних груп. До таких прикладів належить вступ до релігійних груп або церковних організацій, шкільних груп, спортивних організацій або клубів за інтересами, громадських об'єднань тощо. У певному сенсі, участь у діяльності певної групи може бути схожою на партнерство з громадянським суспільством, проте в цьому разі основна увага приділяється діям конкретної особи для відстоювання активної громадянської позиції та вирішення суспільної проблеми, а не діяльності НУО. Іншою відмінною рисою є те, що деякі з таких груп працюють тільки для задоволення потреб або представлення інтересів конкретної спільноти.

Можна згадати багато організацій і клубів у США, де окремі особи об'єднуються з тими, з ким мають спільні інтереси і хто б хотів допомагати власній спільноті. Одним з таких прикладів є місцевий клуб садівників. Члени садівничих клубів часто зустрічаються не тільки для того, щоб обмінятися інформацією про садівництво, але й для участі в заходах із садження дерев або догляду за садом у своїй громаді. Такий тип об'єднань може бути неформальним, не мати чіткої ієрархії, лідерів чи умов членства. Інші типи об'єднань можуть мати більш формальну структуру й чіткі правила щодо набуття членства. Скажімо, є громадські об'єднання, які приймають до себе тільки за запрошенням або членство в яких передбачає сплату внесків і виконання інших зобов'язань. Такі організації виконують різноманітні соціальні функції для своїх членів, але також можуть допомагати й громаді, наприклад, збираючи кошти на благодійність чи роблячи пожертви на важливі речі, проводячи освітні та просвітницькі програми для громадськості.

Рішення про участь у діяльності групи, яка вже функціонує, чи про створення нової групи – це спосіб відстоювання водночас власних інтересів та інтересів спільноти. Такі групи можуть робити важливий внесок у життя суспільства.

ОДЕРЖАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ВІДСТЕЖЕННЯ ПОТОЧНИХ ПОДІЙ

У демократичному суспільстві громадяни зобов'язані бути поінформованими про поточні події. Проінформовані люди мають набагато більше переваг для участі в прийнятті рішень і здійсненні контролю за діями органів влади, бізнесу, організацій чи осіб із метою відстеження поведінки, яка може зашкодити добробуту суспільства.

Є багато способів для отримання інформації, серед яких перегляд новин на телебаченні, читання газет або журналів тощо. Можна також слухати радіо, шукати інформацію в інтернет-джерелах, відвідувати лекції й обговорювати проблемні питання з іншими (зокрема, за допомогою технологій та нових медіа). Свідомі громадяни, обізнані в поточних подіях, зазвичай уважають поінформованість власним суспільним обов'язком, і тому регулярно приділяють час таким видам діяльності.

Не забувайте про те, що треба критично оцінювати джерела інформації. Навіть традиційні медіа можуть підтримувати конкретні погляди й транслювати упередження. Отримуючи інформацію про поточні події, варто дотримуватися інструкції, яка представлена в *робочому зошиті «Виявлення упередженості»*. Ще одне правило, якого варто дотримуватися – це одержання інформації з різних джерел.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Голосування часто називають одним з основних індикаторів громадянської участі. Голосування, однак, є тільки одним із багатьох можливих видів громадянської участі в політичному житті. Є багато інших важливих заходів, яких можна вжити. Наприклад, громадяни можуть висловлювати підтримку певній партії або кандидату. Щоб засвідчити свою підтримку, вони можуть носити значки або розміщувати наклейки з іменем/назвою чи гаслом на підтримку на бампері машини; брати участь у збиранні коштів для кандидата чи політичної партії або допомагати організовувати цей процес; давати кошти, здійснювати телефонні дзвінки чи надавати кандидату допомогу на волонтерських засадах. У період між виборами громадяни можуть відігравати важливу роль у впливі на публічну політику: збирати підписи під поданнями до парламенту або органу місцевого самоврядування з метою внесення змін до законів; звертатися до посадових осіб центральних або місцевих органів влади чи брати участь у зборах громадян для висловлення позицій із певних питань; із метою мотивації інших громадян до участі у політичних діях – інформувати громадськість про важливі суспільні питання.

Іншими способами донесення своєї думки до посадовців є проведення або відвідання мирних мітингів і демонстрацій. Посадові особи, які обіймають виборні посади, повинні особливо уважно ставитися до думки громадськості, інтереси якої вони мають забезпечувати. Тому громадяни можуть відігравати вирішальну роль у формуванні політики, якщо вони відверто висловлюють свою думку щодо відповідних питань. Євромайдан – хороший приклад того, який вплив можуть мати люди, якщо спільно діятимуть для відстоювання своєї політичної позиції.

ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ

Іноді громадяни можуть використовувати економічні важелі впливу. Це може бути придбання або бойкотування товару чи послуги, щоб продемонструвати підтримку або засудження цінностей чи практики виробника. Наприклад, були випадки, коли велика кількість людей припинила купувати певну марку одягу після того, як з'ясувалося, що ці речі виготовлялися в умовах, що порушують права інших людей. Коли компанії постають перед перспективою втратити значні прибутки, вони іноді вирішують змінити свою практику, щоб задовольнити громадськість і повернути прихильність клієнтів.

ВОЛОНТЕРСЬКІ ПОСЛУГИ АБО ДІЯЛЬНІСТЬ

Волонтери можуть надавати різноманітні послуги іншим людям. Волонтерська діяльність може бути регулярною, наприклад, раз на тиждень, або мати разовий характер і передбачати виконання певного завдання. Явище волонтерства вирізняється тим, що людина приділяє свій час безоплатному служінню іншим або сприянню якійсь справі. Потенціал для вирішення суспільних проблем через волонтерську діяльність практично необмежений. Можна навести такі приклади, як приготування їжі для людей похилого віку або безхатків, читання чи навчання дітей у дитячому будинку або допомога в прибиранні міського парку. Часом люди можуть здійснювати волонтерську діяльність власними силами, наприклад, безпосередньо зв'язавшись з інтернатом для дітей-сиріт і запропонувавши надати необхідну допомогу. В інших випадках вони можуть добровільно працювати через організацію, яка визначила потреби та налагодила систему й домовленості для вирішення цих потреб. Незалежно від часу або типу роботи чи методу (самостійно чи через організацію), волонтерство – це засіб, що дає змогу практично будь-якій особі брати участь у вирішенні суспільних питань.

На шостому етапі свого проекту поміркуйте, у який спосіб через індивідуальну громадянську участь можна вирішити проблему, над якою ви працюєте. Можливо ви знайдете багато способів вирішення проблеми за допомогою індивідуальної громадянської участі. Проаналізуйте кожну з дій, які вважатимете корисними, щоб вирішити, яка саме забезпечить кращі результати з урахуванням вашого часу, ресурсів і мети. *Робочий аркуш «Індивідуальна громадянська участь і тема вашого дослідження»* допоможе вам прийняти ці рішення.

КРОК 7 – Формування плану дій

На цьому етапі вам необхідно розробити план дій, щоб вирішити проблему, яку ви досліджували. Тепер ви знаєте, що є багато способів для вирішення суспільних проблем. Можна працювати з органами влади, шукати захисту у міжнародних організаціях чи судах в Україні, співпрацювати з громадянським суспільством або діяти самостійно. Для вирішення різних проблем можуть бути застосовані різні підходи. Вам буде необхідно переглянути результати роботи, яку ви вже проробили, і надати власні рекомендації стосовно заходів, які необхідно впровадити відповідно до тем курсу. Проаналізуйте різні типи дій, щоб з'ясувати, які найкраще підійдуть у вашому випадку. Можливо, у процесі дослідження у вас виникли нові ідеї, яких ми не описали, коли йшлося про кроки 3 – 6, і ви вирішите втілити власні ідеї.

Коли розроблятимете план дій, дуже важливо враховувати, яким чином ваші дії можуть вплинути на процес вирішення проблеми. Звісно, план, який дуже просто виконати – це спокуслива перспектива, але ретельно подумайте над тим, щоб ваші дії справді змінили ситуацію. Для цього скористайтеся *робочим аркушем «Продумайте етапи розробки плану дій»*.

ПОШУК ТА СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ

Хоча самостійна діяльність може виявитися досить успішною, для того, щоб зміни чи покращення були стійкими, зазвичай необхідно працювати над вирішенням проблеми колективно. Тому дуже важливо подумати над тим, кого ще може непокоїти ваша проблема, і спробувати залучити інші сторони, які допоможуть вам досягнути ваших цілей. Коли ви зважували наявність власних ресурсів, то, мабуть, усвідомили, що додаткова підтримка вам могла б знадобитися. Особи, зацікавлені у вашій проблемі, можуть допомогти вам у реалізації вашого плану дій. Громадянське суспільство може мати багато корисних ресурсів для досягнення ваших цілей. Пошукайте організації, які займаються вирішенням вашої або схожих проблем, і подумайте, як ці організації можуть вам допомогти. Наприклад, одного разу в процесі реалізації свого проекту група студентів виявила, що лікарі часто не мають достатньої професійної підготовки з використання дефібриляторів (які, за правильного застосування, можуть урятувати багато життів). Студенти почали співпрацювати з НУО, яка організувала безкоштовні курси з правильного використання обладнання. У такий спосіб вони досягнули мети, об'єднавши зусилля з організацією, яка мала досить ресурсів, яких у них не було.

Коли ви маєте справу з органами влади та їх представниками, важливо продемонструвати, що громадськість підтримує їхні дії. Попросіть у зацікавлених осіб підписати петицію, зателефонувати

чи відвідати представників органів влади, приєднатися до демонстрацій. Це все – чудові способи, за допомогою яких громадськість може висловити свою зацікавленість у проблемі. Подумайте над тим, хто може бути зацікавлений у вирішенні проблеми і як мотивувати таких осіб висловлювати свої погляди представникам органів влади. Це може стати частиною вашого плану дій.

Іноді вашою метою є зміна поведінки чи поглядів людей. Проблема може стосуватися дискримінації окремих груп чи осіб, скажімо, людей з інвалідністю. Можливо, одна з цілей вашого плану полягає в інформуванні громадськості щодо важливості особистого внеску цих осіб у життя спільноти чи про їхні таланти, щоб громадськість дізналася про життя людей з інвалідністю більше.

ВІДСТОЮВАННЯ Й ПРОСУВАННЯ ВЛАСНОГО ПЛАНУ ДІЙ

Досить часто для того, щоб у суспільстві відбулися зміни, спершу треба донести людям інформацію про те, чому ці зміни потрібні. Це особливо важливо, якщо пропонувані вами зміни передбачають зміну звичок і ставлення громадськості. Через це частиною вашого проекту буде донесення інформації про проблему. Ви повинні бути добре підготовленими й переконливими. Надані нижче інструкції можуть стати вам у пригоді.

- Знайдіть спосіб привернути увагу аудиторії. Щоб досягнути цього, ваше вступне повідомлення повинно апелювати і до емоцій, і до розуму вашої цільової аудиторії. Є багато різних способів цього досягнути: зображення, які привертають увагу, яскраві слогани чи кілька цікавих фактів. Не забувайте про те, що це лише вступ, який покликаний зацікавити вашу аудиторію.
- Ваше повідомлення має бути лаконічним. Якщо ви доносите його в письмовій формі, то текст має бути коротким і змістовним. Переконайтеся, що людям, які читатимуть інформацію, не буде нудно. Якщо ви плануєте донести своє повідомлення усно, попрактикуйте свою промову й не відволікайтеся від теми.
- Використовуйте факти та приклади для підсилення свого повідомлення. Щоб переконати інших в реальності проблеми, необхідно запропонувати сильні аргументи, тому будьте готові поділитися особливостями та подробицями проблеми. З іншого боку, показати вплив проблеми на людей та суспільство – дуже потужний спосіб донести своє повідомлення, тому не забудьте й про практичні приклади.
- Розкажіть аудиторії про свої цілі. Якщо ви хочете мотивувати аудиторію до дій, вам треба дуже точно окреслити ці дії й пояснити, чому це важливо.
- Сформууйте своє повідомлення відповідно до цієї конкретної аудиторії. Наприклад, ви, імо-

вірно, використаєте різні підходи у формуванні свого повідомлення для студентів університетів і для представників органів влади. Гумор, скажімо, буде успішним у спілкуванні зі студентами, тоді як серйозний, професійний підхід стане доречним у спілкуванні з представниками влади. Ви також можете обговорити аспекти проблеми, що безпосередньо стосуються саме цієї аудиторії.

Робочий аркуш «Відстоювання й просування власного плану» допоможе вам краще структурувати свої ідеї, щоб переконати інших підтримати ваш план. Вам також доведеться обрати метод поширення інформації про проблему серед громадськості. Ось кілька способів, які можна взяти до уваги:

- **Постери, листівки, інформаційні вісники:** друковані матеріали можна використовувати для поширення інформації серед великої кількості людей. Створіть привабливі заголовки, використовуйте простий спосіб викладення фактів про вашу проблему й чітко зазначте, яких дій очікуєте від своєї аудиторії.
- **Театральні вистави, музичні концерти:** мистецтво є чудовою можливістю звернутися до емоцій людей, адже ви зможете водночас розважити їх і поділитися інформацією. Ви можете написати й поставити п'єсу, створити виставку картин чи влаштувати концерт, щоб привернути увагу громадськості та підвищити рівень поінформованості про питання. Такі заходи також можуть допомогти зібрати кошти.
- **Лекції та публічні виступи:** ви можете донести свою ідею, організувавши лекцію чи виступивши промову перед аудиторією.
- **Співпраця з медіа:** статті в газетах можуть стати дуже ефективним методом, щоб донести інформацію та переконати громадськість звернути увагу на проблему. Місцеві теле- та радіоканали також є чудовим каналом поширення інформації серед більшої кількості людей.
- **Соціальні медіа:** створення вебсайту чи поширення інформації в соціальних медіа, як-то Facebook чи Twitter, може бути ефективним каналом поширення інформації, особливо серед молоді аудиторії.
- **Флешмоби:** флешмоб може привернути увагу, підвищити рівень обізнаності про проблему чи зацікавити людей вашою темою.

Можливо, поєднання цих методів стане найкращим варіантом. Скажімо, під час флешмобу можна роздати листівки чи буклети тим, хто зупиниться подивитися, що відбувається. Також у вас можуть з'явитися власні ідеї. Майже будь-які методи, за допомогою яких ви зможете поширити інформацію, будуть корисними, звісно, якщо ви ретельно сплануєте свої дії (для цього керуйтеся порадами до просування свого плану) і не порушуватимете законів і правил.

КРОКИ 8 і 9: ПІДГОТОВКА ПИСЬМОВОЇ РОБОТИ Й ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЕКТУ

Останнім етапом вашого проекту буде написання письмової роботи й презентація вашого проекту. І письмова робота, і презентація мають містити опис проблеми та план дій. Окреслюючи проблему, важливо продемонструвати, що вона справді актуальна. Найкраще це зробити, посилаючись на факти, дані й приклади, які ви виявили в процесі дослідження. Також переконайтеся в тому, що ви чітко пояснили, у чому полягає проблема, для тих, хто може не знати про неї. У другій частині письмової роботи представте запропонований план дій і поясніть, чому ваша група обрала саме такий план для вирішення проблеми.

Важливою частиною вашого проекту є обмін знаннями зі своїми одногрупниками. Презентація повинна містити такі компоненти.

- Поясніть проблему.
- Наведіть докази актуальності проблеми, посилаючись на факти, дані та приклади.
- Опишіть дослідницькі методики, якими ви скористалися для вивчення проблеми (наприклад, якщо ви проводили інтерв'ю, розкажіть, хто був вашим респондентом).
- Опишіть ваш план дій.
- Поясніть, чому ви обрали саме такий напрям вирішення проблеми.
- Дайте відповіді на запитання своїх одногрупників.

Ваші одногрупники – аудиторія, із якою ви хочете поділитися знаннями про проблему, тому варто поміркувати над тим, як презентувати інформацію, щоб зацікавити аудиторію. PowerPoint може допомогти вам у створенні презентації, однак він буде ефективним інструментом, якщо ви дотримуватиметеся таких простих порад.

- Лаконічність дає можливість зрозуміти більше: обмежте кількість тексту на кожному слайді до кількох ключових фраз або фактів. Якщо презентація містить забагато тексту, аудиторія відволікатиметься на читання слайдів і не слухатиме вас.
- Слайди – це не ваша презентація. Інформація на слайді повинна ілюструвати те, про що ви говорите, але не повинна заміняти собою вашу промову. Слайди PowerPoint використовують для того, щоб зацікавити аудиторію інформацією, про яку ви говорите.

- Слайди повинні привертати увагу аудиторії, тому колір та ілюстрації можуть бути корисними, але вони не повинні відволікати аудиторію. Якщо на слайдах буде надто багато кольорів і анімації, слухачам буде складно сприймати інформацію, і вони перестануть стежити за тим, про що ви розповідаєте. Використовуйте ці засоби в помірному обсязі, лише для того, щоб зацікавити аудиторію.
- Візуальні матеріали можуть бути дуже потужним способом привернення уваги аудиторії. Однак складні й дуже дрібні візуальні матеріали, як, наприклад, таблиці з даними, можуть потребувати від аудиторії значної концентрації, а це відверне увагу від того, про що ви говорите.

Дуже важливим є те, як ви спілкуєтеся з аудиторією. Ваша промова повинна бути чіткою, зрозумілою й організованою на слухачів. Установіть зоровий контакт із людьми, які вас слухають і звертайтеся до різних частин аудиторії, щоб усі почувалися залученими. Якщо впродовж своєї презентації ви використовуєте нотатки, не забувайте підтримувати зоровий контакт з аудиторією. Дайте аудиторії зрозуміти, що проблема, про яку ви говорите, важлива, продемонструйте, що вона вас хвилює. Не говоріть монотонно або таким тоном, наче вам не цікаво. Якщо ви самі не переймаєтеся проблемою, ваша аудиторія теж не буде зацікавлена. Попрактикуйте свою презентацію, перш ніж представити її. Практика додасть вам упевненості, а впевненість допоможе говорити переконливо.

КРОК 10: РЕФЛЕКСІЯ ЩОДО ВАШОГО ДОСВІДУ

Досвід навчає нас і змінює нас. Іноді ми й самі не усвідомлюємо, як змінилися, доки самостійно не поміркуємо над отриманим досвідом. Упродовж роботи над студентським проектом ви мали дізнатися багато нової інформації з обраної теми. Також ви, імовірно, здобули нові навички й попрактикували їх у процесі навчання. І, зрештою, ви мали дізнатися багато нового про те, як можете скористатися можливостями й ресурсами демократичних систем, щоб принести зміни в суспільство.

На цьому останньому кроці ви матимете можливість поміркувати над цими ідеями. *Робочий аркуш «Рефлексія щодо вашого досвіду»* допоможе вам у цьому.

РОБОЧИЙ АРКУШ 1

МОЗКОВИЙ ШТУРМ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕМИ СТУДЕНТСЬКОГО ПРОЕКТУ

Спершу використовуйте Таблицю 1, яка допоможе сформулювати ідеї для мозкового штурму та більше дізнатися про питання, які розглядаються. Таблицю 2 можна використовувати для того, щоб обдумати те, що ви дізналися з попередніх досліджень, та обрати тематику студентського проекту.

Після заповнення Таблиці 1 ви можете розділити роботу з проведення попереднього дослідження визначених тем. Попереднє дослідження важливе для того, щоб ознайомитися з темами перед тим, як обрати одну з них для студентського проекту.

Таблиця 1

КОЛОНКА 1 Проведіть мозковий штурм з тем, запишіть ідеї (поки що не оцінюйте їх)	КОЛОНКА 2 Які питання в нас виникли щодо цієї проблеми?	КОЛОНКА 3 Які джерела ми можемо використати, щоб дізнатися більше про це?

Після проведення попереднього дослідження заповніть Таблицю 2 перед тим, як виберете тему для студентського проекту.

РОБОЧИЙ АРКУШ 2

ВИЯВЛЕННЯ УПЕРЕДЖЕНОСТІ

	Питання	Відповідь	Чи можна припустити, що тут є упередженість? Чому?
1.	З якою метою організація чи особа надає цю інформацію?		
2.	Чи є інформація про те, яким чином було одержано та проаналізовано дані?		
3.	Чи представлені різні погляди?		
4.	Хто цільова аудиторія?		
На основі відповідей вище, дайте відповідь на кожне з таких запитань (можна зробити це самостійно чи разом з одногрупниками)			
	Що я/ми оцінюємо як потенційне упередження?		
	У чому полягає потенційне упередження?		
	Як мені/нам варто використовувати ці дані?		
	Що ще нам потрібно знати?		

РОБОЧИЙ АРКУШ 3

ПІДГОТОВКА ОПИТУВАННЯ

Якщо ви почнете готуватися до проведення опитування заздалегідь, це дасть вам можливість одержати корисну інформацію для дослідження. Відповіді на питання нижче та слідування вказівкам дадуть вам можливість створити добре розроблене опитування.

ПИТАННЯ:

1. Яка мета опитування? Подумайте, що б ви хотіли дізнатися з опитування. Ваші цілі допоможуть під час прийняття інших рішень стосовно опитування.

2. Хто є цільовою групою опитування? Подумайте з позиції визначених цілей, які групи людей можуть надати вам потрібну інформацію?

А. Ми намагатимемося визначити випадкову вибірку? Якщо так, як ми плануємо зробити це?

Б. Чи намагатимемося ми сформувати поперечний зріз населення? Які підгрупи треба визначити?

В. Якщо ми не плануємо рандомізувати та/або робити поперечний зріз населення, як це може вплинути на результати опитування?

3. Залежно від цілей дослідження визначте, чи варто проводити кілька опитувань для різних груп. Наприклад якщо ви вирішили, що варто провести дослідження серед студентів і викладачів із певної освітньої проблеми, повинні те саме опитування використовуватися для обох груп чи варто провести різні опитування в кожній із груп?

4. Уважно погляньте на визначені цілі та вказівки з розроблення питань для опитування, потім почніть створювати питання.

А. Чи в питаннях дотримано вказівок?

Б. Чи питання допомагають вам одержати відповідну інформацію та досягти цілей?

В. Чи можна вилучити деякі питання?

5. Як ми керуватимемо дослідженням? Зважте потенційні «за» й «проти» різних методів, таких як використання технологій, усні чи письмові опитування.

РОБОЧИЙ АРКУШ 4

ПІДГОТОВКА ДО ІНТЕРВ'Ю

Якщо ви почнете готуватися до проведення інтерв'ю заздалегідь, це дасть можливість отримати корисну інформацію для дослідження. Відповіді на питання нижче та слідування вказівкам щодо проведення інтерв'ю допоможуть вам у цьому процесі.

ПИТАННЯ:

1. Яка мета інтерв'ю? Продумайте, що б ви хотіли дізнатися з інтерв'ю? Ваші цілі допоможуть у прийнятті інших рішень під час підготовки до інтерв'ю.

2. У кого вам необхідно взяти інтерв'ю? Подумайте, з погляду визначених цілей, які особи можуть надати вам відповідну інформацію? Чи важливо брати інтерв'ю в різних людей, наприклад, експертів із певної теми, осіб, на яких прямо впливає відповідна проблема, друзів або членів родини тих, на кого вплинула проблема, політиків, працівників НУО, які займаються цією проблемою? Усі ці особи можуть надати цікаві факти та висловити своє бачення питання. Зробіть список усіх, у кого ви хотіли б узяти інтерв'ю, та подумайте, як зв'язатися з ними та вмовити співпрацювати.

3. Перегляньте складений вами список у питанні 2 та поміркуйте, чи відрізнятиметься інформація, яку ви отримаєте від цих людей.

4. Спираючись на відповіді на питання 1, 2 та 3, визначте, який формат ви використовуватимете для інтерв'ю, та які питання задаватимете. Перегляньте рекомендації з підготовки до інтерв'ю.

5. Перегляньте ваші плани та питання, щоб визначити, чи допоможуть вони вам одержати потрібну інформацію та досягти ваших цілей.

6. Як ви записуватимете інформацію, одержану під час інтерв'ю?

РОБОЧИЙ АРКУШ 5

ПРАВА ЛЮДИНИ Ї ТЕМА ВАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Перегляньте обставини проблеми, яку ви досліджуєте. Яку шкоду було завдано особам?

2. Проаналізуйте шкоду, визначену в питанні 1, з погляду того, що ви дізналися про права людини. Укажіть будь-які питання, пов'язані з правами людини, які ви визначили, разом із законом, договором або конвенцією, яка визначає відповідне право(а). (Якщо ви визначите, що жоден із видів шкоди не пов'язаний із проблемою прав людини, то вам не потрібно відповідати на питання 3 та 4).

3. Визначте чинні механізми юридичного захисту від визначених зловживань. Створіть список, що містить кожну з проблем прав людини та відповідний механізм.

4. Які дії ви б запропонували на цьому етапі проекту для вирішення визначених проблем з правами людини?

РОБОЧИЙ АРКУШ 6

РОЛЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ Й ТЕМА ВАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Визначте зобов'язання органів влади, які, на вашу думку, мають стосунок до проблеми, яку ви досліджуєте.

А. Визначте аспекти Конституції, які стосуються вашої теми та зобов'язань органів влади перед людьми. Зазначте конкретні статті.

Б. Визначте закони, які, на вашу думку, стосуються вашої теми та ролі органів влади.

2. Згідно з результатами дослідження, яке ви провели щодо вашої проблеми, чи вважаєте ви, що вже є належні нормативні положення (у законах або Конституції) для вирішення проблеми, яку ви визначили?

Якщо відповідь на це питання «так», то:

А. Визначте закон чи аспект Конституції, який є актуальним.

Б. Спробуйте пояснити, чому проблема не зникає, якщо засіб правового захисту вже наявний.

3. Подумайте, що ще потрібно зробити. Щоб відповісти на це запитання, вам може знадобитися провести більше досліджень. Тому подумайте:

А. Це проблема забезпечення виконання закону? Звідки ви це знаєте?

Б. Чи є потреба вносити зміни до чинного законодавства? Якими можуть бути ці зміни?

С. Чи повинен бути прийнятий новий закон? Що повинен вимагати новий закон?

4. На цьому етапі проекту, які дії ви б запропонували органам влади для вирішення проблеми?

РОБОЧИЙ АРКУШ 7

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО Й ТЕМА ВАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Які ми визначили громадські організації, що працюють над вирішенням проблем, пов'язаних з тематикою вашого дослідження?

Складіть список організацій у таблиці нижче. Заповніть інші колонки в міру того, як збиратимете інформацію про ці організації.

Назва організації	Заходи, ужиті для вирішення проблеми?	Чи ця організація успішно досягає своїх цілей?	Чи бажаємо ми співпрацювати із цією організацією для досягнення наших цілей?

Зважаючи на ваше дослідження та відповіді на питання вище, яких заходів ваша група запропонувала б ужити для вирішення проблеми, що є предметом дослідження?

РОБОЧИЙ АРКУШ 8

ІНДИВІДУАЛЬНА ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ І ТЕМА ВАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Перегляньте різні описані методи того, як громадяни можуть брати участь у громадській діяльності, та подумайте, що ви могли б зробити для вирішення проблеми, яку досліджуєте. Після визначення можливих варіантів вам необхідно проаналізувати їх, щоб визначити, які з них найкраще допоможуть досягти ваших цілей.

Під час аналізу варто врахувати такі важливі питання.

- Які заходи мають потенціал для того, щоб забезпечити тривалі зміни та покращити ситуацію з питанням, яке ми досліджуємо?
- З огляду на наявні ресурси (час, кошти та люди), які заходи були б найбільш доцільними?

Методи участі громадян	Як можна використати цей метод для вирішення проблеми, яку ми досліджуємо?	Які можливі переваги використання цього методу?	Чи є якісь можливі недоліки?
Участь в організаціях			
Одержання інформації та відстеження поточних подій			
Політична діяльність			
Економічні заходи			
Волонтерські послуги або діяльність			

Після того, як ви розглянули, яким чином можна використати кожен із методів та які його потенційні переваги й недоліки, визначте, які варіанти будуть найбільш придатними для вирішення досліджуваної проблеми.

РОБОЧИЙ АРКУШ 9

ПРОДУМАЙТЕ ЕТАПИ РОЗРОБКИ ПЛАНУ ДІЙ

Перш ніж приймати рішення щодо будь-якого напрямку діяльності, важливо визначити ціль(і) стосовно проблеми, яку ви досліджували. Проблема може бути настільки масштабною та складною, що жоден окремий план не зможе ефективно забезпечити повноцінне вирішення, однак визначена вами ціль(і) повинна бути безпосередньо пов'язана з аспектом(-ами) проблеми.

1. Щоб визначити, які аспекти проблеми ви хочете вирішити, спочатку перерахуйте питання, які ви виявили під час дослідження.

2. Перегляньте виявлені вами проблеми й вирішіть, на яких саме з них хочете зосередитись у своєму плані дій, і перерахуйте їх тут.

3. Випишіть цілі, які стосуються проблем, визначених у пункті 2. Цілі повинні чітко визначати зміни, які ви хотіли б побачити. Коли цілі конкретні, легше планувати їх досягнення.

4. Тепер перегляньте роботу, яку ви зробили на етапах 3-6. Для кожного етапу вам потрібно використовувати заходи, які, на вашу думку, зможуть допомогти вирішити проблему.

- Які із цих заходів, на вашу думку, найбільш придатні для досягнення цілей, визначених у п.3?

- Чи потрібно вам унести якісь зміни або взяти якихось інших заходів, крім тих, які ви визначили? Якщо так, які заходи найбільш придатні для ваших цілей?

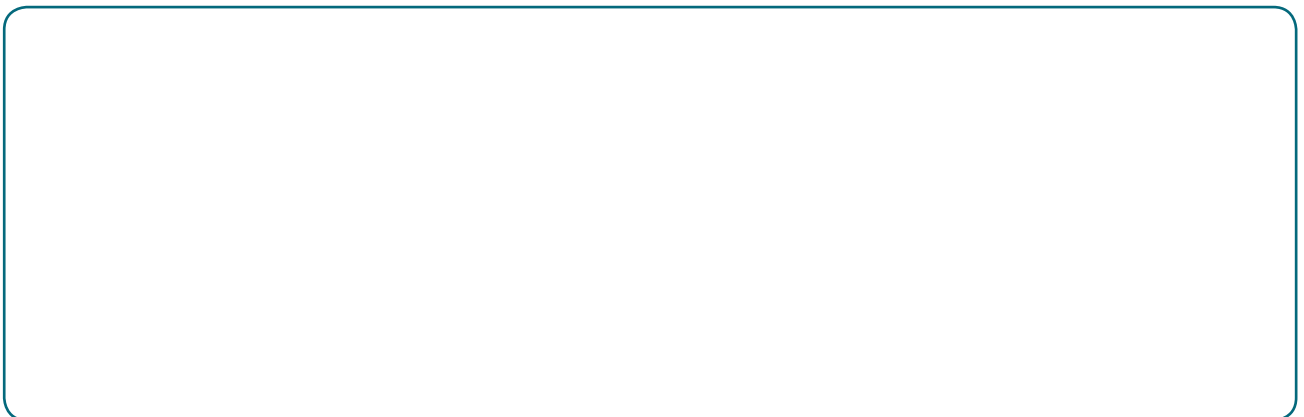
5. Які ресурси вам знадобляться для виконання дій, визначених у пункті 4? Конкретизуйте потреби щодо часу, фінансів і кадрів. Важливо, щоб ви реалістично оцінювали наявні ресурси. Не турбуйтеся, якщо у вас немає всіх необхідних вам ресурсів, але подумайте про варіанти того, як отримати більше ресурсів. Наприклад, ви можете виявити, що вам потрібно залучити кошти на проект або можете вирішити співпрацювати з неурядовими організаціями, які вже є, і, таким чином, скористатися їхніми ресурсами.

6. Розробіть графік кроків, які вам потрібно буде зробити для реалізації вашого плану дій. Наприклад, ви можете запланувати відвідати державних посадовців, указати, коли це потрібно зробити, які події варто відстежувати та спостерігати за результатами візитів. Іноді можливості доступні протягом короткого терміну, і ви, можливо, не зможете заздалегідь запланувати їх - у цьому немає нічого страшного. Це лише план, який допоможе вам організуватися та продумати, які дії вам потрібно буде зробити. Можливо, вам не один раз доведеться змінювати хронологію в процесі виконання плану.

7. Можливо, ви вирішите, що корисно було б розподілити обов'язки між учасниками вашої групи. Перегляньте графік і розподіліть завдання між учасниками групи.

РОБОЧИЙ АРКУШ 10

ВІДСТОЮВАННЯ Й ПРОСУВАННЯ ВЛАСНОГО ПЛАНУ

1. Перш за все потрібно чітко зрозуміти, хто ваша цільова аудиторія та чого ви бажаєте досягти, надаючи їй інформацію. Відповіді на питання нижче допоможуть вам продумати це.

Якій цільовій аудиторії ми надаємо інформацію?

Яка мета надання інформації цій цільовій аудиторії?

Чи бажаємо ми, щоб аудиторія вдалася до якихось конкретних дій?

Чи має ця аудиторія зацікавленість чи занепокоєння щодо проблеми?

2. Наступний крок – підготувати інформацію, яку важливо надати аудиторії. Дайте відповідь на питання нижче, щоб підготувати цей етап.

Які дані й факти, на нашу думку, важливі для аудиторії?

Які ми можемо навести приклади, щоб зацікавити аудиторію?

3. Наостанок вам треба визначити найкращий спосіб привернення уваги аудиторії та переконання її в тому, щоб вона підтримала ваш план. Перегляньте методи донесення інформації до аудиторії та дайте відповідь на питання.

Який метод(и), на нашу думку, найбільш ефективний для привернення уваги аудиторії?

Які ресурси ми вже маємо, щоб скористатися цим методом? Які ресурси нам будуть потрібні?

4. Заплануйте реалізацію, створивши графік, що показує, коли, де та як буде поширюватися інформація.

РОБОЧИЙ АРКУШ 11

РЕФЛЕКСІЯ ЩОДО ВАШОГО ДОСВІДУ

Згадайте, як ви почали вивчати курс і працювати над проектом. Спробуйте згадати, як ви почувалися і як ви оцінювали свою здатність змінити ситуацію та що думали про демократичну систему, у якій ви живете. Потім зважте, чи змінилися ці ідеї протягом курсу, і спробуйте визначити, як і чому. Якщо ви не мали попередньо сформованих ідей на початку курсу, тоді подумайте про свій досвід і про те, як він вплинув на вас. Після цього дайте відповіді на наведені нижче запитання, які дадуть змогу уточнити ваші ідеї.

1. Чи змінилися мої погляди на власну роль у суспільстві?

У який спосіб мої погляди змінилися?

Яким аспектам мого досвіду я можу приписати ці зміни?

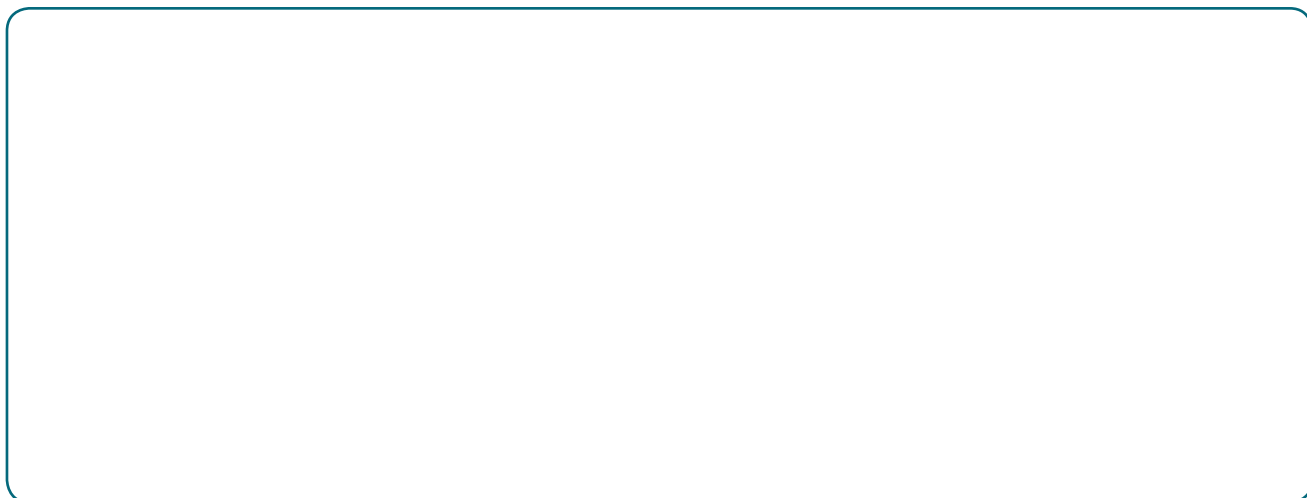
Якщо мої погляди на роль у суспільстві не змінилися, яким причинам я можу приписати це?

2. Чи змінилося те, як я оцінюю себе?

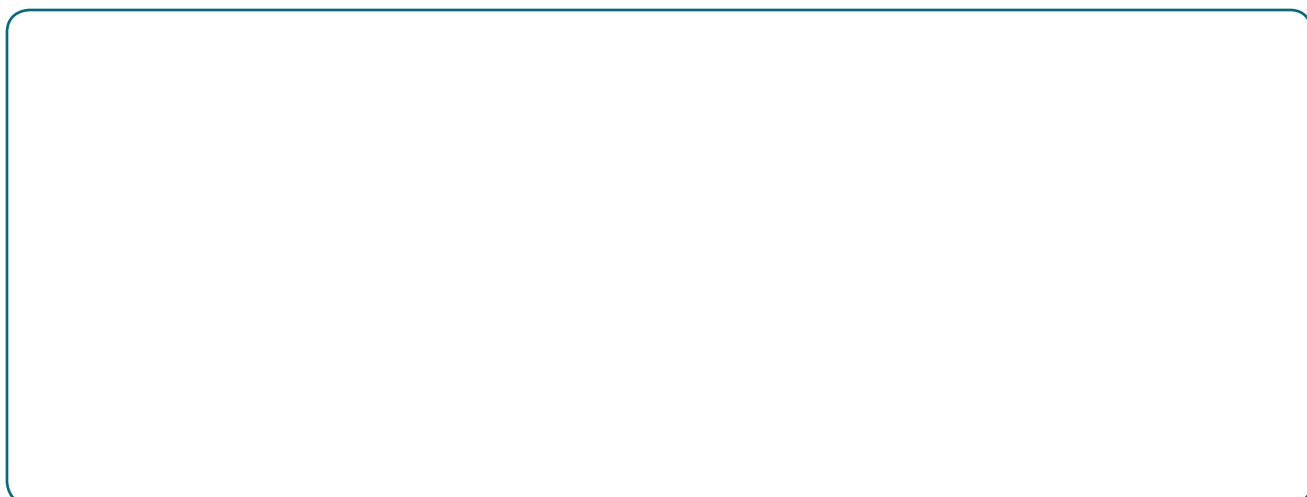
Чи виявив/виявила я в собі позитивні риси або характеристики під час процесу?

Чи виявив/виявила я в собі характеристики або риси, які я хотів/хотіла б змінити?

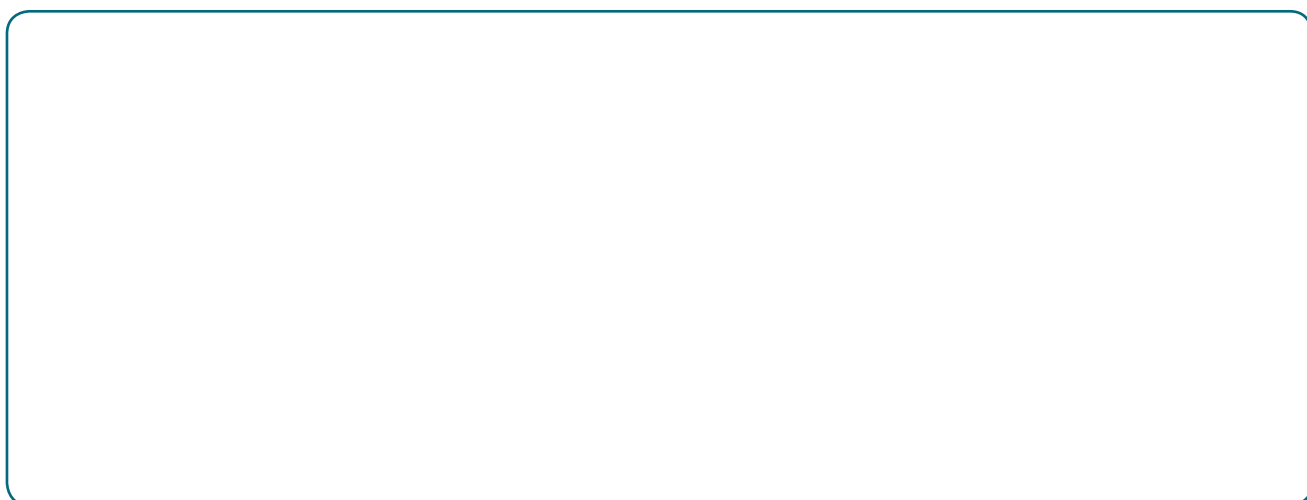
3. Що я дізнався/дізналася про творення змін у суспільстві?

4. Як я планую використовувати цей досвід у житті після завершення курсу?

5. Чи є ще щось важливе для мене в цьому досвіді?

ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ

ДЕМОКРАТІЯ:

від теорії
до практики